

UPPSALA
UNIVERSITET

Institutionen för ABM
Biblioteks- och informationsvetenskap

Bokbestånd ur ett genusperspektiv

En jämförande undersökning av två folkbibliotek i Uppsala

Maria Peippo

Magisteruppsats, 20 poäng, vt 2005
Institutionen för ABM
Handledare: Rosemarie Fiebranz

Uppsatser inom biblioteks- och informationsvetenskap, nr 254

ISSN 1650-4267

Innehållsförteckning

Inledning	2
Disposition	4
Forskningsläget	4
Syfte och frågeställningar	9
Teori	10
Dikotomin	12
Kritik mot Yvonne Hirdmans teori	17
Definitioner	19
Genus	19
Ämnesord	19
Material och metod	20
Sökorden	21
Folkbibliotek	25
Historik	25
Uppsala och folkbiblioteken i undersökningen	27
Eriksbergsbiblioteket	27
Gottsundabiblioteket	28
En jämförelse mellan stadsdelarna	29
En jämförelse mellan biblioteken	30
Facklitteratur och bokbestånd	32
Undersökning	36
Sökträffar	36
Lån	40
Bokbeståndens ålder	43
Analys och slutsats	46
Sammanfattning	53
Käll- och litteraturförteckning	55
Otryckt material	55
Tryckt material	55
Förteckning över tabblåer och tabeller	59
Bilaga 1	60
Bilaga 2	62

Inledning

Folkbiblioteken är en institution i samhället som vi tar för given och vars tjänster vi utnyttjar när vi behöver dem.

Folkbiblioteksutredningen konstaterar att folkbiblioteken är en unik resurs bl.a. för tillgången på information och för det lokala kulturlivet. Denna resurs är gratis och tillgänglig för alla.¹ Folkbiblioteken har en omfattande uppgift:

Folkbiblioteket har till uppgift att som neutral, samhällelig institution förmedla upplysningar och tankar inom alla områden till alla medborgare och att ge tillgång till alla typer av informationskällor. Mediebeståndet skall vara allsidigt. I kontroversiella frågor skall det försöka spegla motstridande intressen och åsikter, så att individen får möjlighet att själv bilda sig en uppfattning.²

Det är ett stort ansvar som vilar på folkbiblioteken samtidigt som de har begränsade resurser för att uppfylla det. Det medför att de enskilda biblioteken måste göra prioriteringar bl.a. vilka grupper i samhället som de ska satsa mer på och i urvalet av bokbeståndet. Detta kan ske utifrån olika gruppers behov, t.ex. invandrare, barn, äldre. Ett sätt att granska bokbeståndet är att se om kvinnors och mäns behov av facklitteratur tillfredställs i lika stor utsträckning. I denna uppsats har jag undersökt bokbeståndet på två folkbibliotek i Uppsala utifrån ett genusperspektiv. En medvetenhet om genus betydelse och påverkan på samhällets alla plan är av stor betydelse. Jag finner ämnet mycket intressant och angeläget att granska närmare. Jag vill med denna uppsats bidra till kunskapen om hur genus yttrar sig inom folkbibliotekens väggar.

Kvinnorna är i majoritet bland folkbibliotekens personal. År 2003 utgjorde de 85 procent av folkbibliotekens bibliotekarier. I den övriga personalen var 86 procent kvinnor.³ Det är också flest kvinnor som använder sig av biblioteken. Under 2002 hade drygt 60 procent av befolkningen i åldrarna 9–79 år

¹ Utbildningsdepartementet, 1984, *Folkbibliotek i Sverige. Betänkande av folkbiblioteksutredningen*, s. 11.

² Utbildningsdepartementet, 1984, s. 43.

³ Statens kulturråd, 2004, *Folkbiblioteken 2003*, s. 10.

besökt ett folk- eller filialbibliotek.⁴ Av männen var det 54 procent och av kvinnorna 67 procent som under det senaste året besökt ett folk- eller filialbibliotek.⁵ I samtliga åldersgrupper, utom den äldsta, besökte kvinnor bibliotek mer än män.⁶ Inom samtliga åldersgrupper läste kvinnor mer böcker än män. Skillnaden mellan könen var störst utanför storstadsregionerna, 86 procent av kvinnorna och 68 procent av männen hade läst för nöjes skull under det senaste året.⁷ Kan kvinnornas dominans ha någon betydelse för folkbibliotekens bokbestånd?

I den feministiska teoribildningen har tankar om könsmaktsordning och maktstrukturer förts fram i olika variationer, t.ex. kan könet, man eller kvinna, ses som ett socialt kännetecken som styr hur socialt inlärd plikter, uppgifter och rättigheter fördelas i ett socialt system; kön är hierarkiskt ordnat med männen som överordnade och kvinnorna som underordnade, vilket leder till könsförtryck; manliga erfarenheter, manlig makt och dominans genomsyrar hela samhället ända ner på individnivå genom regler, språk och värderingar.⁸

Gemensamt för de flesta riktningarna inom feminismen verkar vara att kön utgör en central variabel för att förstå sociala relationer, institutioner och processer och att relationen mellan könen är socialt skapad samt är ojämlik och därför utgör ett problem.⁹

Folkbiblioteken är institutioner i samhället och bör därför vara påverkade av den manliga överordningen och dominansen om man utgår från feministisk teoribildning. I denna uppsats undersöker jag om det är den manliga strukturen i samhället eller om det är majoriteten: kvinnorna – som arbetar och använder folkbiblioteken – som påverkar folkbibliotekens bokbestånd. Undersökningen görs genom att jag väljer ut böcker inom fyra traditionellt ”manliga” och fyra traditionellt ”kvinnliga” ämnesområden. Dessa är *jakt, fiske, fordon, trä- och metallslöjd, mat, barn, inredning* och *handarbete*. Under rubriken Dikotomin redogör jag för mina skäl till uppdelningen av ämnesområdena i ”manliga” respektive ”kvinnliga”. I min undersökning använder jag mig av Yvonne Hirdmans teoribildning och min hypotes är att kvinnorna, majoriteten, har påverkat bokbeståndets sammansättning.

⁴ Statens kulturråd, 2003, *Kulturbarometern 2002*, s. 9.

⁵ Statens kulturråd, 2003, s. 61.

⁶ Statens kulturråd, 2003, s. 50.

⁷ Statens kulturråd, 2003, s. 52.

⁸ Ljung, Margareta, 2003, ”Feministisk teori”, s. 222–226.

⁹ Alvesson, Mats & Sköldbäck, Kaj, 1994, *Tolkning och reflektion. Vetenskapsfilosofi och kvalitativ metod*, s. 287.

Disposition

Uppsatsens inledande kapitel behandlar forskningsläget inom det aktuella området, syfte och frågeställningar, teori, definitioner samt material och metod.

Därefter följer två kapitel som ger en bakgrund till min undersökning. I kapitlet "Folkbibliotek" ges en historik över folkbibliotekets framväxt i Sverige och information om Uppsala och folkbiblioteken i undersökningen. En jämförelse görs mellan statsdelarna Eriksberg och Gottsunda och mellan de undersökta biblioteken, Eriksbergsbiblioteket och Gottsundabiblioteket. Kapitlet "Facklitteratur och bokbestånd" presenterar fakta och statistik som berör detta ämnesområde.

I kapitlet "Undersökning" presenteras undersökningens delar: sökträffar, lån och bokbeståndens ålder. Undersökningens frågeställningar med resultat diskuteras i kapitlet "Analys och slutsats". Uppsatsen avslutas med en sammanfattning och därefter käll- och litteraturförteckning, förteckning över tablåer och tabeller samt två bilagor.

Forskningsläget

Att hitta litteratur som behandlar facklitteraturen i folkbibliotekens bokbestånd ur ett genusperspektiv har visat sig vara svårt, för att inte säga omöjligt. Jag har inte hittat något som behandlar samtliga dessa tre områden: facklitteratur, folkbibliotek och genusperspektiv på bokbestånd samtidigt. Det jag har funnit är litteratur som behandlar ett eller två av mina tre områden men inte samtliga områden.

Statens intresse för folkbiblioteken, deras uppgifter och funktion i samhället har resulterat i olika utredningar. Folkbiblioteken i sig kan vara föremål för utredningen eller så kan de utgöra en del i undersökningen.

Folkbiblioteksutredningen 1980 (Fb 80) hade till syfte att utreda frågor kring folkbibliotekens verksamhet och resulterade bland annat i *Folkbibliotek i tal och tankar. En faktarapport från folkbiblioteksutredningen* (1982) och *Folkbibliotek i Sverige. Betänkande av folkbiblioteksutredningen* (1984). Utredningen gör en genomgång av folkbibliotekens historia, kultur- och informationsuppgifter, medier, organisation, stadsbidrag m.m. samt kommer med förslag på förändringar.

Utredningen Boken och kulturtidskriften hade i uppdrag att kartlägga situationen för boken och kulturtidskriften, undersöka de statliga insatsernas ändamålsenlighet och lämna förslag till statliga insatser. Utredningens resultat presenteras i *Boken i tiden. Betänkande av Utredningen om boken och kultur-*

skriften (1997). Utredningen konstaterar bl.a. att folkbiblioteken ”spelar en viktig roll i den nationella kultur- och utbildningspolitiken”.¹⁰

Statens kulturråd ansvarar för Sveriges officiella statistik inom kulturområdet och publicerar statistiken i serien *Kulturen i siffror*. Statens kulturråd genomför regelbundet sedan 1983 undersökningar om befolkningens kulturvanor. Resultaten redovisas i *Kulturbarometern*. Undersökningarna omfattar bl.a. biblioteksbesök och bokläsning. Läsvanorna påverkar biblioteksanvändningen – de vanligaste sätten att införskaffa sig något att läsa är att låna på bibliotek eller att köpa boken. Undersökningarna visar också på skillnader mellan kvinnors och mäns kulturvanor, t.ex. är det vanligare att män köper böcker medan kvinnorna i lika stor utsträckning lånar böcker som köper dem.¹¹ *Kulturbarometern i detalj: Tema litteratur och bibliotek* (1997) gör en grundlig genomgång av befolkningens litteraturvanor och biblioteksanvändning. Undersökningen genomfördes 1994/95 och resultaten jämförs med en tidigare undersökning från 1988/89. I *Folkbiblioteken 2003* (2004) presenteras aktuell statistik för antal bibliotek, personal, ekonomi, besökare, mediebestånd, utlån, öppettider m.m. Statistiken ger en överblick över folkbibliotekens situation.

Statens kulturråd har även genomfört en undersökning i nio kommuner där syftet var att kartlägga i vilken utsträckning besökarna läser böcker på biblioteket. Undersökningen omfattade både folkbibliotek och skolbibliotek. Resultatet av undersökningen presenteras i *Läsning på bibliotek. Redovisning av regeringsuppdrag om utnyttjandet av bibliotekens bokbestånd* (1993). Av biblioteksbesökarna beräknas cirka 15 procent läsa i böcker när de är på folkbibliotek. Cirka 38 procent av de lästa böckerna är facklitteratur.¹²

Inger Mattson har genomfört en undersökning om folkbibliotekens fjärrlån, facklitteratur och användare av fjärrlån som presenteras i *Fjärrlån och facklitteratur på folkbibliotek* (1984). Undersökningen skedde i samverkan mellan Delegationen för vetenskaplig och teknisk informationsförsörjning (DFI) och Folkbiblioteksutredningen (Fb 80). 24 kommuner av olika storlek ingick i undersökningen där bl.a. folkbibliotekens beståndsuppbyggnad, vari facklitteraturen utgjorde en del, granskades.

Även Åsa Pettersson behandlar i sin magisteruppsats facklitteratur på folkbibliotek. I *Facklitteratur på folkbibliotek – en undersökning av vilka faktorer*

¹⁰ Kulturdepartementet, 1997, *Boken i tiden. Betänkande av Utredningen om boken och kulturskriften*, s. 134.

¹¹ Statens kulturråd, 2003, s. 56.

¹² Statens kulturråd, 1993, *Läsning på bibliotek. Redovisning av regeringsuppdrag om utnyttjandet av bibliotekens bokbestånd*, s. 1.

som påverkar det facklitterära utbudet på våra svenska folkbibliotek (2000) undersöker hon bl.a. vilka kvalitetsfaktorer som finns att tillgå för facklitteratur och vilka de kvalitetsvärderande funktionerna är samt hur biblioteken värderar och använder denna information.

Statistiska centralbyrån sammanställer statistik om befolkningen, arbetsmarknaden, näringslivet m.m. i *Statistisk årsbok för Sverige* varje år. Könsupplad statistik presenteras i boken *På tal om kvinnor och män. Lathund om jämställdhet*. Boken utkom första gången 1984 och syftet är att synliggöra situationen för kvinnor och män. Statistiska centralbyrån har också genomfört undersökningar om hur kvinnor och män använder sin tid. Den senaste undersökningen presenteras i *Tid för vardagsliv. Kvinnors och mäns tidsanvändning 1990/91 och 2000/01* (2003) där resultatet jämförs med föregående undersökning. Statistiken ger en tydlig bild av att det jämställda Sverige inte är så jämställt som vi gärna vill tro.

Föreställningarna om vad som är manligt och kvinnligt kan variera mellan samhällen, men de kan också vara enstämmiga i sin kodning av en uppgift som manlig eller kvinnlig. Detta visar George P. Murdock och Caterina Provost i artikeln "Factors in the Division of Labor By Sex: A Cross-Cultural Analysis" (1973). De presenterar en undersökning där 185 samhällen undersöktes utifrån fördelningen mellan kvinnor och män av 50 arbetsuppgifter med tekniska inslag. Resultatet av undersökningen visade att somliga arbetsuppgifter exklusivt utfördes av eller dominerades av män och andra dominerades av kvinnor, medan en del arbetsuppgifter kunde variera mellan kvinnor och män i olika samhällen eller vara könsneutrala. Det är intressant att notera att ingen arbetsuppgift utfördes exklusivt av kvinnor.

Birgitta Fagrell har i sin avhandling *De små konstruktörerna. Flickor och pojkar om kvinnligt och manligt i relation till kropp, idrott, familj och arbete* (2000) undersökt sju-åttaåriga barns utsagor om kvinnligt och manligt. Syftet var att undersöka hur barnen konstruerar kön och hur de konstruerar sin självförståelse i relation till könskonstruktionen. Hon har begränsat sin undersökning till barnens konstruktion av kön i relation till kroppen, idrotten, familjen och arbete. Inom dessa områden befästs och reproduceras genus. De undersökta områdena erbjuder olika meningar om vad som är och kan vara manligt och kvinnligt. Barnen "formar en kulturell innebörd i könsmarkörer och den kulturella meningen med att vara kvinna och man – hur det är att vara kvinna

och man på 'rätt' sätt".¹³ Flickorna är mer villiga att gå in på de områden som ses som "manliga" och är därmed mer radikala än pojkarna som inte är lika ivriga att gå in på de "kvinnliga" områdena.

Biblioteks- och informationsvetenskap är ett ungt ämne i Sverige och det är säkert en bidragande orsak till att det ännu inte finns så många undersökningar med genusperspektiv inom ämnesområdet. Det finns bl.a. uppsatser som behandlar olika aspekter av genus inom folkbiblioteken och här nedan tar jag upp fyra av dem.

Maria Blåns har i sin magisteruppsats *Varannan damernas? En undersökning av jämställdheten i folkbibliotekets litteraturförsörjning för ungdomar* (1997) koncentrerat sig på om unga flickors behov av identitetsstyrkande litteratur tillgodosetts av folkbiblioteken. Hon har undersökt ungdomsböcker ur ett jämställdhetsperspektiv, bland annat genom att se om det är flickor eller pojkar som innehar huvudrollen i böckerna. Av 59 rekommenderade böcker för åldersgruppen 6–16 år hade 33 stycken pojkar i huvudrollen, 20 hade flickor och sex hade både en pojke och flicka i huvudrollerna. Könsfördelningen av författarna till böckerna var 29 kvinnliga och 30 manliga författare. De kvinnliga författarna skriver nästan lika ofta om pojkar som flickor och 20 procent av deras böcker har båda könen i huvudrollerna. De manliga författarna skriver nästan fyra gånger mer om pojkar än flickor. När Blåns tittade på utgivningen i sin helhet under 1996 av barn- och ungdomsböcker inom *Hcf* (småbarnsberättelser och sagor) och *Hcg* (skönlitteratur för mellanåldern) framgår det att cirka två tredjedelar av böckerna har pojkar i huvudrollen. Hon konstaterar:

De flesta av de bibliotekarier jag talade med ansåg spontant inte att det var någon större skillnad i fördelningen "flick-/pojkböcker". [...] Det anmärkningsvärda är att så länge det trots allt finns böcker med flickor i huvudrollen så reagerar man inte på den bristande jämställdheten.¹⁴

Kandidatuppsatsen *Teknik och kön på folkbiblioteket. En undersökning av kvinnliga och manliga bibliotekariers förhållande till informationstekniken* (1999) av Lisa Lovén behandlar förhållandet mellan teknik (IT) och kön. Informanterna, två män och fyra kvinnor, i undersökningen hade via sina arbetsuppgifter en viss erfarenhet av IT. Bland informanterna sågs en jämnare

¹³ Fagrell, Birgitta, 2000, *De små konstruktörerna. Flickor och pojkar om kvinnligt och manligt i relation till kropp, idrott, familj och arbete*, s. 89.

¹⁴ Blåns, Maria, 1997, *Varannan damernas? En undersökning av jämställdheten i folkbibliotekets litteraturförsörjning för ungdomar*, s. 47.

könsfördelning som något positivt, men i det dagliga arbetet ansåg inte informanterna att några skillnader mellan kvinnor och män fanns. Ingen av de intervjuade såg några problem på arbetsplatsen som kunde relateras till kön. Kopplingen mellan män och chefskap var den enda reella skillnaden mellan kvinnor och män som informanterna uttryckligen sade sig se.

Samtliga informanter var positiva till vad den tekniska utvecklingen åstadkommit när det gäller de konkreta arbetsuppgifterna. IT var ett arbetsredskap för informanterna men också ett medel för att höja yrkets status i samhället. Inom biblioteksvärlden tenderade IT-området att ge högre status för IT-bibliotekarierna samt möjlighet till högre lön än andra. Det är männen i undersökningen som anser att IT-utvecklingen hotar vissa delar av verksamheten genom att ta överhand. Kvinnorna däremot tycks inte vara oroliga för att kultur och kommunikation ska hamna i skymundan.

Majoriteten av informanterna ansåg inte att förhållandet till teknik hade något med kön att göra, både manliga och kvinnliga bibliotekarier ansågs syssla med IT i lika hög grad. Trots det tror merparten av informanterna att IT-utvecklingen ska locka flera män till bibliotekaryrket. Lovén ställer sig frågan ”om inte IT skulle bli just ett manligt område på biblioteket, om de män som man (i och med IT-utvecklingen) hoppas ska söka sig till yrket verkligen gör det också?”¹⁵

Eva Borgvall har i sin magisteruppsats *Kön och status vid folkbibliotek* (2000) undersökt erfarenheter av och attityder till status och könsmärkning av arbetsuppgifter. Informanterna i undersökningen för fram tankar och värderingar som de menar cirkulerar inom yrkeskåren, även om de själva inte omfattar dem. Olika faktorer som påverkar statusen är: deltidstjänst, lönerna, typ av bibliotek (universitetsbibliotek/forskningsbibliotek är en mer statusfylld arbetsplats), ämnesspecialister tillmäts en hög status liksom inre tjänst på biblioteket. Barnbibliotekarien (majoriteten är kvinnor) och den uppsökande verksamheten uppfattas ha låg status medan det fanns motsatta åsikter om statusen för bokbussens bibliotekarier bland informanterna. Det är främst tekniken som könsmärks – män får/tar sig arbetsuppgifter – men även anställningsvillkor – män får bättre villkor – nämns av flera kvinnliga informanter. Undersökningen tyder på att det finns en informell statushierarki inom biblioteksvärlden liksom en könsmärkning av teknik som manligt.

¹⁵ Lovén, Lisa, 1999, *Teknik och kön på folkbiblioteket. En undersökning av kvinnliga och manliga bibliotekariers förhållande till informationstekniken*, s. 40.

I magisteruppsatsen *Könsmärkning och statusrelevans i folkbiblioteksvärlden* (2004) har Cecilia Stiernstedt och Johanna Wassholm bl.a. undersökt om intervjupersonerna kopplar samman yrkets respektive arbetsuppgifternas status med könsfördelningen. Deras informanter pekar på att vissa arbetsuppgifter eller yrkesområden är vanligare bland kvinnor respektive män, även om få av informanterna ansåg att det fanns någon skillnad på deras egen arbetsplats. Majoriteten ansåg att män oftare än kvinnor hade arbetsuppgifter som var relaterade till teknik, vilket de framförallt kopplade till datorer. De yngre informanternas könsmärkning av IT var inte lika stark som de äldres.

En majoritet av informanterna hävdade att yrket inte var ett högstatusyrke och det relaterade de flesta till den låga lönen. De ansåg att kvinnodominansen beror på låga löner och trög löneutveckling samt att det finns få karriärmöjligheter. Majoriteten ansåg att det finns statusskillnader mellan arbetsuppgifter men ingen av informanterna hänvisar till kön när det gäller arbetsuppgifternas status. Men

Indirekt märkte vi ändå att de anser att det finns skillnader i status mellan de arbetsuppgifter de tror att män respektive kvinnor vanligtvis utför eftersom de kopplar samman de maskulint könsmärkta arbetsuppgifterna med status.¹⁶

Syfte och frågeställningar

Det är viktigt att synliggöra de dolda strukturerna i samhället som påverkar samtligas livssituation. Man måste visa på strukturerna inom institutionerna och bli medveten om dem. I denna undersökning har jag använt mig av ett genusperspektiv för att om möjligt synliggöra en aspekt av genusstrukturen som gäller bokbeståndet inom institutionen folkbiblioteket. Syftet med undersökningen är att undersöka om den manliga normen i samhället slår igenom i folkbibliotekens bokbestånd.

De frågor som jag söker svar på i min undersökning är:

Kan man se om det är den manliga strukturen i samhället eller om det är majoriteten, kvinnorna som arbetar och använder sig av biblioteket, som påverkar bokbeståndets sammansättning?

¹⁶ Stiernstedt, Cecilia & Wassholm, Johanna, 2004, *Könsmärkning och statusrelevans i folkbiblioteksvärlden*, s. 76.

Hur ser folkbibliotekens bokbestånd ut vad gäller dess antal och ålder inom de utvalda ämnesområdena?

Hur ser de eventuella skillnaderna ut mellan de ”manliga” och de ”kvinnlige” ämnesområdena vad gäller bokbeståndets antal och dess ålder?

Finns det någon skillnad mellan antalet utlån av böcker inom de ”manliga” och de ”kvinnlige” ämnesområdena?

Finns det någon skillnad mellan bokbestånden, inom de ”manliga” och ”kvinnlige” ämnesområdena, hos olika folkbibliotek i samma stad vad gäller bokbeståndets storlek, dess ålder och antalet utlån?

Teori

I min uppsats har jag valt att använda mig av Yvonne Hirdmans teori om genussystemet, en ordningsstruktur av kön, som genomsyrar hela samhället.

Genussystemet utgör en grundläggande ordningsstruktur för de sociala, ekonomiska och politiska ordningarna i samhället. Genussystemets ordningsstruktur har två grundläggande principer:

dikotomin, d.v.s. isärhållandet mellan manligt och kvinnligt som inte bör blandas,

hierarkin, där mannen är norm och utgör normen för det normala och allmän-giltiga.

Den manliga normen legitimeras ur isärhållningen, vars uttryck och konsekvenser blir alltmer subtila och komplexa ju mer samhället differentieras.¹⁷ Den könslige makthierarkin är den mest fundamentala maktrelationen. Relationen mellan man och kvinna är generell och universell i tid och rum trots alla variationer. Det är i tolkningen av könens egenheter som den specifika maktrelationen uppstår: det manlige har givits ett högre värde, generellt och universellt.¹⁸

Den kvinnlige underordningen är ett socialt/historiskt mönster som ibland framträder skarpt och tydligt, ibland svagt och suddigt i varierande mänskliga praktiker.¹⁹ Kvinnor och män skapas utifrån de roller och förväntningar de föds

¹⁷ Hirdman, Yvonne, 1988, ”Genussystemet – reflexioner kring kvinnors sociala underordning”, s. 51 f.

¹⁸ Hirdman, Yvonne, 1989, ”Makt och kön”, s. 193 f.

¹⁹ Hirdman, Yvonne, 1998, ”Konstruktion och förändring – genus som vetenskap”, s. 7.

in i. Kvinnorna är lika integrerade som männen i systemet och det medför att kvinnorna är medskapande, trots sin lägre sociala status.²⁰ ”Könens existentiella beroende av varandra gör att de villigt följer spelets regler, regler som talar om vad 'manligt' respektive 'kvinnligt' är för något, ty eljest riskerar man att bli utan”.²¹

I varje samhälle och i varje tid finns det ett slags osynliga kontrakt mellan könen som är formulerat av den starkare parten, ”mannen”, genom att definiera den andra, ”kvinnan”. Genuskontrakten är konkreta föreställningar om hur män och kvinnor ska vara gentemot varandra, vilket i sin tur reglerar förhållandena mellan dem. Dessa kontrakt finns på alla nivåer:

mellan ”mannen” och ”kvinnan” i de föreställningar om hur idealtypsrelationen mellan dem bör vara – den kulturella överlagringens nivå,
mellan män och kvinnor på det sociala planet i könen konkreta interaktion inom institutionerna och i arbetsdelningen – den sociala integrationsnivån,
mellan den enskilda mannen och kvinnan i vardagen – socialiseringens eller individnivån.

Genussystemet är den process som via kontrakten, de påtagliga föreställningarna om man och kvinna, ständigt skapar en ny segregering och en ny hierarkisering.²²

Genuskontraktet omfattar de förpliktelser, åtaganden och rättigheter som är genusuppdelade.²³ Det innebär att kontraktet innehåller möjligheten till konflikt i de gråzoner som finns i föreställningarna om manligt och kvinnligt, där båda parter försöker utvidga kontraktet till sin egen förmån. Kontrakt innebär också förhandlingar och därmed möjlighet till förändring.²⁴ Ifrågasättandet av kontraktets föreställningar stör genusordningen när isärhållningen kan tänkas bort och/eller kan göras/levas bort.²⁵ Det sker när omständigheterna förändras till den grad att det inte är rimligt att följa kontraktet och innan ett nytt genuskontrakt produceras.²⁶ När kvinnor tvingas/får lov att göra inbrytningar på ”manliga” områden kan, i bästa fall, segregeringen brytas. Den manliga nor-

²⁰ Hirdman, 1988, s. 52 f.

²¹ Hirdman, Yvonne, 1992, *Den socialistiska hemmafrun och andra kvinnohistorier*, s. 231.

²² Hirdman, 1988, s. 54.

²³ Hirdman, Yvonne, 2000, ”Om genuskontraktet”, s. 31.

²⁴ Hirdman, 1988, s. 54 f.

²⁵ Hirdman, Yvonne, 1990, ”Om genussystemet”, s. 80.

²⁶ Hirdman, Yvonne, 2001, *Genus – om det stabila föränderliga former*, s. 95.

men verkar mer illegitim ju svagare isärhållandet fungerar.²⁷ Det som har hänt när kvinnorna har fått tillträde till tidigare stängda områden är att de antingen har tilldelats en särskild plats inom området eller så har männen lämnat området som tas över av kvinnorna.²⁸

Genuskontraktet är ett redskap för att beskriva gränserna för kvinnornas möjligheter och relationen mellan maskulinum och femininum sätts i centrum för förståelsen.²⁹ Kontraktet är ett sätt att se både handling och struktur samt kan påvisa förändring, men kontraktet kan inte i sig förklara förändring.³⁰

Jag anser att Hirdmans teori kan appliceras på min undersökning. Hierarkin med mannen som norm påverkar genuskontraktet och därmed föreställningarna om vad som är manligt och kvinnligt. Det medför i sin tur en isärhållning som utgör grunden för min uppsats. Föreställningarna om manligt och kvinnligt är en förutsättning för att jag ska kunna klassificera ämnesområden och sökord efter genustillhörighet. Hirdmans teori med hierarkin och dikotomin är även ett hjälpmedel i min uppsats för att se strukturer i samhället och en hjälp vid analysen av resultatet.

Dikotomin

Dikotomin har stor betydelse för valet av ämnesområden i denna undersökning. Det är områden som traditionellt räknats som manliga eller kvinnliga sysslor/ansvarsområden som jag valt att undersöka. De ämnesområden som jag har valt har historiskt i stor utsträckning följt min uppdelning i manligt och kvinnligt i Sverige, men lokala varianter har förekommit. Dessa traditionella föreställningar om kvinnligt och manligt lever kvar i dagens samhälle, trots att vi gärna vill se oss som jämställda.

Det är isärhållningen och den därav följande arbetsdelningen som möjliggör att jag i min undersökning kan dela upp ämnesområdena i manliga och kvinnliga. Arbetsdelningen och föreställningen om den lever till stor del kvar i vår tid även om gränserna har luckrats upp en del – eller mycket inom vissa områden.

I en undersökning av George P. Murdock och Caterina Provost av 185 samhällen framkom det att följande arbetsuppgifter, som har beröring med klassningen av mina ämnesområden som manliga, exklusivt utfördes av eller

²⁷ Hirdman, 1988, s. 58.

²⁸ Hirdman, 1989, s. 203.

²⁹ Hirdman, 1988, s. 54.

³⁰ Hirdman, 2000, s. 32 f.

dominerades av män: jakt på stora vattenlevande och landlevande djur, sätta ut fångstfallor, fånga fågel, fiske, smälta malm, metallarbete, arbeta i trä, tillverka musikinstrument och båtbyggande.³¹

Följande arbetsuppgifter, som har beröring med klassningen av mina ämnesområden som kvinnliga, dominerades av kvinnor: tillredning av drycker, förberedelse av vegetarisk mat, matlagning, mejeriproduktion och att spinna.³²

Denna undersökning illustrerar att genussystemet är en grundläggande ordningsstruktur för de sociala och ekonomiska ordningarna inom samhällen, som Yvonne Hirdman hävdar. Undersökningens 185 samhällen fördelar sig över alla kontinenter och vissa arbetsuppgifter utförs exklusivt av män medan kvinnor dominerar inom andra områden. Det visar att föreställningar om manligt och kvinnligt är allmänt förekommande beträffande mänskliga praktiker.

I Birgitta Fagrells avhandling som undersöker barns förhållande till kvinnligt och manligt fick barnen bestämma vem av mamma, pappa, Kalle och Lotta som skulle utföra vissa sysslor i en berättelse, (lilla Mimmi tillhörde också familjen). Följande arbetsuppgifter, som har beröring med klassningen av mina ämnesområden som kvinnliga, bedömde barnen som kvinnliga sysslor: laga middagsmat (83 procent av barnen ansåg att det var mamma som skulle utföra denna uppgift), duka fram frukost (81 procent), passa sjukt barn (78 procent), läsa godnattsaga (73 procent), förhöra läxor (66 procent) och trösta gråtande syskon (66 procent). Följande arbetsuppgifter, som har beröring med klassningen av mina ämnesområden som manliga, bedömde barnen som manliga sysslor: byta däck på bilen (86 procent) och skjutsning till träningen (68 procent). Procenten inom parantes anger hur stor andel av barnen som ansåg att sysslan var kvinnlig respektive manlig.³³

Barnen fick också ta ställning till ett antal yrken och avgöra vem som skulle ha respektive yrke utifrån tolv tecknade bilder, sex på kvinnor och sex på män. Yrkeskategorierna var sådana som allmänt anses vara kvinnliga, manliga eller neutrala. Följande yrken, som har beröring med klassningen av mina ämnesområden som kvinnliga, bedömde barnen som kvinnliga arbeten: barnmorska (89 procent) och arbeta på dagis (74 procent). Följande yrken, som har beröring med klassningen av mina ämnesområden som manliga, bedömde bar-

³¹ Murdock, George P. & Provost, Caterina, 1973, "Factors in the Division of Labor By Sex: A Cross-Cultural Analysis", s. 208 f.

³² Murdock & Provost, 1973, s. 210.

³³ Fagrell, 2000, s. 170.

nen som manliga arbeten: taxichaufför (80 procent) och tunnelbaneförare (70 procent).³⁴

Barnen socialiseras in i genuskontraktens uppfattning om de förpliktelser, åtaganden och rättigheter som åligger män och kvinnor. Redan vid sju–åtta-års ålder har de bestämda uppfattningar om vad som är manliga och kvinnliga ansvarsområden och vilka som är neutrala. Undersökningen visar tydligt att genuskontrakten reproduceras. Hirdman pekar på att kontrakten innebär en möjlighet till omförhandling och därmed en förändring. I Fragells undersökning var flickorna mer benägna att bryta gränserna medan pojkarna var mer konservativa. Trots det är flickorna liksom pojkarna fast i ett segregerat tänkande med traditionella könsroller. Detta visar att idealtypsrelationen på den kulturella överlagringens nivå genomsyrar den sociala integrationsnivån med arbetsdelningen ända ner på individnivån.

Båda dessa undersökningar styrker min klassificering av ämnesområdena i min undersökning som manliga och kvinnliga. Även statistiken ger stöd för min uppdelning. Den könsuppdelade statistiken visar tydligt att föreställningarna om kön och könstillhörigheten spelar stor roll i en människas vardagsliv.

En del utbildningar är till stor del könsuppdelade. På de av gymnasieskolornas program som tangerar mina ämnesområden i undersökningen utgjorde flickorna cirka 90 procent av eleverna på hantverksprogrammet, cirka 80 procent av eleverna på barn- och fritidsprogrammet och cirka 70 procent av eleverna på livsmedelsprogrammet. Pojkarna utgjorde nästan 100 procent av eleverna på fordonsprogrammet. Från högskolans grundutbildningar examinerades cirka 90 procent kvinnor inom området vård och omsorg och drygt 80 procent från undervisningsområdet.³⁵

Yrkeslivet är också delvis uppdelat efter kön. Inom den kommunala barnomsorgen utgjorde kvinnorna 93,2 procent av personalen 2002.³⁶ Inom yrkena barnskötare m.fl. är 92 procent kvinnor och i yrkesgruppen förskollärare och fritidspedagoger utgör kvinnorna 90 procent. Inom yrkesgruppen lastbils- och långtradarförare utgör männen 99 procent och inom gruppen motorfordonsmekaniker och motorfordonsreparatör utgör männen 100 procent 2003.³⁷ Bland de tio mest mansdominerade yrkena, som har beröring med klassningen av

³⁴ Fagrell, 2000, s. 195.

³⁵ Statistiska centralbyrån, 2004a, *På tal om kvinnor och män. Lathund om jämställdhet 2004*, s. 30 och s. 32. Hantverksprogrammet ger grundläggande kunskaper för arbete inom olika hantverksområden. Gymnasieskolorna har lokala inriktningar. Några exempel är florist, frisör, skråreri–mode–design, hästmassör, trä- och möbelteknik, glasmästare, låssmed, fastighetsskötare, pianotekniker.

³⁶ Statistiska centralbyrån, 2004a, s. 36.

³⁷ Statistiska centralbyrån, 2004a, s. 56 och s. 61.

mina ämnesområden som manliga, utgjorde männen 98 procent av maskin- och motorreparatörer, 98 procent av maskinförare, 98 procent av gjutare, svetsare, plåtslagare m.fl., 86 procent av fordonsförare och 93 procent av smeder, verktygsmakare m.fl.³⁸

Könstillhörigheten har också betydelse för lönesättningen. År 2002 varierade kvinnornas lön i procent av männens inom de tio största yrkesgrupperna mellan 77 procent (företagsekonomer, personaltjänstemän, m.fl.) och 101 procent (grundskollärare). Den sistnämnda yrkesgruppen är den enda inom de tio största yrkesgrupperna där kvinnorna har lika eller mer än män i lön.³⁹

Inom de tio mest kvinnodominerade yrkesgrupperna varierar kvinnornas lön i procent av männens från 91 procent (bokförings- och redovisningsassistenter) till 102 procent (förskolelärare och fritidspedagog). Den sistnämnda yrkesgruppen är den enda inom de tio mest kvinnodominerade yrkena där kvinnorna har lika eller mer än män i lön.⁴⁰

Inom de tio mest mansdominerade yrkesgrupperna varierar kvinnornas lön i procent av männens från 81 procent (militärer) till 100 procent (gjutare, svetsare, plåtslagare m.fl.). Den sistnämnda yrkesgruppen är den enda inom de tio mest mansdominerade yrkena där kvinnorna har lika lön som männen.⁴¹ Lönesättningen utgör ett utmärkt exempel på hierarkin i Hirdmans teori. Mannen är norm och det manliga har ett högre värde, även om mannen arbetar inom ett område som anses ”kvinnligt”.

År 2000/01 arbetade kvinnor och män lika mycket per vecka, cirka åtta timmar per dag, men kvinnorna fördelade sitt arbete lika mycket på betalt som obetalt arbete medan männen arbetade dubbelt så mycket på betalt arbete än obetalt arbete. I genomsnitt utförde kvinnorna i åldern 20–64 år drygt 28 timmar obetalt arbete på en vecka medan männen bara utförde knappt 20 timmar. Den faktiska tiden som lades ner på obetalt arbete varierade kraftigt mellan olika faser i livet, där småbarnsföräldrar hade mest obetalt arbete.⁴² ”Hushållsarbetet är den dominerande delen av hemarbetet, två timmar per dygn för kvinnor, en timme för män. För kvinnor utgör det hälften av hemarbetet, för män något mindre”.⁴³ Skillnaden mellan könen vad gäller hemarbete är störst för de sammanboende när det förekommer arbetsdelning. Kvinnorna tar en

³⁸ Statistiska centralbyrån, 2004a, s. 69.

³⁹ Statistiska centralbyrån, 2004a, s. 66.

⁴⁰ Statistiska centralbyrån, 2004a, s. 68.

⁴¹ Statistiska centralbyrån, 2004a, s. 69.

⁴² Statistiska centralbyrån, 2004a, s. 4 f.

⁴³ Statistiska centralbyrån, 2003, *Tid för vardagsliv. Kvinnors och mäns tidsanvändning 1990/91 och 2000/01*, s. 31.

betydligt större del än männen av arbetet. Skillnaderna är mindre om det inte förekommer arbetsdelning.⁴⁴

År 1990/91 ägnade kvinnorna i åldern 20–64 år 16,4 miljoner timmar per vecka åt matlagning.⁴⁵ År 2000/01 har tiden för matlagning minskat med sju minuter för kvinnorna medan tiden männen lägger ner på matlagning är oförändrad. Att laga mat tar drygt 40 minuter per dag för kvinnorna och drygt 20 minuter för männen. ”Att baka bröd är någonting som utslaget på hela populationen 20–64 år tar mycket liten tid i anspråk. [...] Det gäller kvinnor. Mäns bakande är försumbart”.⁴⁶

År 1990/91 ägnade kvinnorna i åldern 20–64 år 12,7 miljoner timmar per vecka åt omsorg om egna barn.⁴⁷ Tillsyn och hjälp till barn tar mycket tid under småbarnsåren. Mammorna ägnar en timme och 20 minuter per dag beräknat över samtliga veckodagar medan papporna ägnar en halvtimme per dag åt detta 2000/01. Det finns ingen märkbar skillnad mellan helg och vardag vilket innebär att papporna inte ökar sina insatser under veckoslutet. Lek med barnen och högläsning är mindre rutinmässiga aktiviteter och de fördelas jämnare mellan pappor och mammor.⁴⁸ År 2003 tog män ut 17 procent av samtliga dagar med föräldrapenning för vård av små barn som togs ut.⁴⁹ Föräldrar med barn från skolåldern och uppåt har en jämnare fördelning, mammorna ägnar en timme och papporna en halvtimme per dag, åt den aktiva barnomsorgen.⁵⁰

År 1990/91 ägnade kvinnorna i åldern 20–64 år 1,5 miljoner timmar per vecka åt vård, tillverkning av kläder.⁵¹ Kvinnornas insatser att vårda och tillverka kläder, d.v.s. att lappa och laga och sy nytt hade halverats genom att frekvensen hade halverats i undersökningen 2000/01. Männen bidrog inte alls på detta område.⁵²

Det finns en föreställning i samhället om att teknologi, inklusive den klassiska mekaniken, är ett ”manligt” område och ofta är teknologier starkt könskodade som maskulina. En dominerande föreställning är baserad på att fysisk styrka och praktiskt mekaniskt handlag är något som hör mannen till.⁵³ Kvinnor och teknik anses inte höra samman. Det var män som blev lokförare

⁴⁴ Statistiska centralbyrån, 2003, s. 89.

⁴⁵ Nyberg, Anita, 1993, ”Det osynliga kvinnoarbetet”, s. 100.

⁴⁶ Statistiska centralbyrån, 2003, s. 31.

⁴⁷ Nyberg, 1993, s. 100.

⁴⁸ Statistiska centralbyrån, 2003, s. 94 f.

⁴⁹ Statistiska centralbyrån, 2004a, s. 3.

⁵⁰ Statistiska centralbyrån, 2003, s. 97.

⁵¹ Nyberg, 1993, s. 100.

⁵² Statistiska centralbyrån, 2003, s. 32.

⁵³ Mellström, Ulf, 2003, ”Teknik, intimitet och manlighet”, s. 252 f.

och som arbetade med tågen. Det var män som körde bilar och motorcyklar i början och fortfarande är det mest män som tävlar med bilar och motorcyklar. Män äger 53,7 procent av personbilarna och 73,4 procent av motorcyklarna i trafik medan kvinnorna äger 26,9 procent av personbilarna och 9,3 procent av motorcyklarna 2003.⁵⁴

Som denna genomgång visar finns det föreställningar om manligt och kvinnligt och dessa slår igenom på alla plan i samhället. Hemmet och barnen tillhör fortfarande den kvinnliga sfären i stor utsträckning. Min klassificering av *mat, barn, inredning* och *handarbete* som ”kvinnliga” områden baseras på detta. Min klassificering av *jakt, fiske, fordon, trä- och metallslöjd* som ”manliga” områden baserar sig på de båda undersökningarna samt på yrkesstatistiken. Jag anser att Hirdmans teori om dikotomin lämpar sig väl för min undersökning.

Kritik mot Yvonne Hirdmans teori

Kritik har riktats mot Hirdmans teori av bland andra Gro Hageman och Klas Åmark. De anser att Hirdman betonar det eviga och tidlösa, det stabila, i genusordningen samt alltid opererar med samma förhållande mellan de två logikerna – dikotomin är förutsättningen för att mannen blir norm. De anser att det är oanvändbart att förutsätta att logikerna alltid samspelar på samma sätt om man vill göra en historisk analys. De anser dessutom att Hirdman förutsätter att logikerna verkar efter samma lagmässighet, ”den järnhårda genuslagen”, vilket medför problem för att förklara hur förändringar kan ske.⁵⁵ Hirdman påpekar, i bemötandet av kritiken, att det är empirin ”som ger ett stabilt underlag för att beskriva genusmönstret så tydligt” och inte en deterministisk lagmässighet. Hon försöker inte skapa en teori som kan förklara allting.⁵⁶

Jag instämmer i Hirdmans åsikt att empirin bekräftar genusmönstret med dikotomin och hierarkin. Ett isärhållande behövs för att man ska kunna ställa två kontrahenter mot varandra vilket i sin tur behövs för att en hierarki ska kunna uppstå. Varför mannen blev norm och överordnad är inget som Hirdmans teori försöker besvara enligt min förståelse av teorin. Däremot visar den på och tydliggör den struktur som råder mer eller mindre uttalat.

⁵⁴ Statistiska centralbyrån, 2004b, s. 252. Resterande procent av personbilarna och motorcyklarna ägs av juridiska personer.

⁵⁵ Hageman, Gro & Åmark, Klas, 2000, ”Från 'husmorskontrakt' till 'jämställdhetskontrakt'. Yvonne Hirdmans genusteori”, s. 13 f.

⁵⁶ Hirdman, 2000, s. 36.

Hageman och Åmark menar att man behöver klargöra förhållandet mellan de historiskt specifika kontrakten och den generella genusordningen med sina logiker.⁵⁷ De påpekar att även om ett kontrakt var dominerande var det inte ensamrådande.⁵⁸ De anser att ”Hirdmans idé är att det normalt existerar ett hegemoniskt kontrakt som är giltigt på alla nivåer”.⁵⁹ Hirdman bemöter kritiken med att påpeka att hon inte alls påstår att kontrakten är giltigt på alla nivåer, dessutom använder hon inte ordet ”hegemoniskt”. Det skulle förhindra förändring av kontrakten.⁶⁰

Min uppfattning är att även om ett ideal, en norm dominerar i ett samhälle är det få som lever upp till det. Uppfattningen om hur det borde vara existerar och de flesta strävar mot det kontraktet men i praktiken, på den individuella nivån, finns det många varianter av kontrakt. Trots alla varianter på individnivå har det ideala kontraktet en stor betydelse för hur samhällets institutioner m.m. är organiserade, vilka i sin tur påverkar individernas handlingsutrymme. Jag anser att det dominerande genuskontraktet påverkar individernas tankar och handlingar, antingen strävar man mot idealet eller så revolterar man mot det. Om allt fler frångår idealet påverkas det dominerande kontraktet som förändras med tiden, men dikotomin och hierarkin finns för det mesta kvar.

Hageman och Åmark anser att Hirdmans två logiker inte är tillräckligt för att kunna förklara varför kvinnor motarbetat eller varit passiva till idéer om jämställdhet.⁶¹ De vill föra in en tredje logik: rangordning inom vardera könet. Denna rangordning ska förklara varför inte alla kvinnor är positiva till en förändring av genuskontrakten – förändringen medför konsekvenser för den inbördes rangordningen.⁶²

Enligt min uppfattning fokuserar Hirdmans teori på den kvinnliga underordningen som fanns/finns i de flesta samhällen och hur det kan komma sig att det var/är så. Hennes svar är att dikotomin gör att mannen blir norm. Hageman och Åmarks tredje logik svarar inte på hur det kan komma sig att den kvinnliga underordningen finns, utan på varför kvinnorna inte varit enade i kampen för jämställdhet. Det är inte samma sak enligt min mening. Hageman och Åmarks tredje logik menar jag däremot kan bidra med en förklaring till varför förändringarna i genuskontrakten för det mesta sker relativt sakta.

⁵⁷ Hageman & Åmark, 2000, s. 10.

⁵⁸ Hageman & Åmark, 2000, s. 16.

⁵⁹ Hageman & Åmark, 2000, s. 8.

⁶⁰ Hirdman, 2000, s. 35.

⁶¹ Hageman & Åmark, 2000, s. 22.

⁶² Hageman & Åmark, 2000, s. 12.

Definitioner

Genus

Det finns olika sätt att betrakta genus. Min definition av genus är hämtad från Yvonne Hirdmans beskrivning av genus.

Genus görs, det är inte. Den processen märks genom att ting och företeelser kan skifta från maskulint till feminint och tvärtom. Genus strukturerar omvärlden, skapar ordning och förståelse för sammanhang.⁶³ Även om en skiftning sker inom ett område består åtskillnaden. Ett exempel är bibliotekarien som förr var en man, men under andra halvan av 1800-talet började kvinnorna göra en inbrytning och nu dominerar de yrket. På de båda biblioteken i min undersökning var samtliga bibliotekarier kvinnor.

Genuskonstruktionen kan vara baserad på två sätt att tänka om manligt och kvinnligt:

mannen är den fullkomliga människan, normen, medan kvinnan är en ofullgången man – det fattas något,

mannen och kvinnan är varandras motsatser, kvinnan har egenskaper som mannen inte har och tvärtom.

Dessa två tankesätt om könen har funnits parallellt men också kombinerade ända sedan antiken.⁶⁴ ”Genusskapandet utmärks av sin hierarkiserande olikhetsproduktion: genom att göra, skapa och forma olikhet mellan könen, skapas, görs och formas kvinnlig underlägsenhet och manlig överlägsenhet”.⁶⁵ Detta märks i samhället och dess institutioner.

Ämnesord

I min uppsats har jag valt ut de ämnesord jag använder som sökord i undersökningen från Svenska ämnesord som är ett ämnesordsystem utvecklat av Kungliga biblioteket. I Sverige är Svenska ämnesord det mest använda ämnesordsystemet.⁶⁶ Ämnesorden ordnas i hierarkier med över- och underordnade termer. Ett ämnesord kan ibland förekomma i flera hierarkier och får därför flera överordnade termer. De underordnade termerna är snävare begrepp än de

⁶³ Hirdman, 2001, s. 71–73.

⁶⁴ Hirdman, 2001, s. 28–36.

⁶⁵ Hirdman, 1990, s. 76.

⁶⁶ Nauri, Miriam & Svanberg, Magdalena, 2004, *Svenska ämnesord: en introduktion*, s. 11.

överordnade termerna. Det förekommer också att två ämnesord kan ha delvis överlappande betydelse eller ibland, beroende på kontext, är utbytbara mot varandra. Dessa kallas relaterade termer.⁶⁷ Ett ämnesord beskriver ett verks ämne, t.ex. innebär ämnesordet kokböcker att verket handlar om kokböcker och inte att det är en kokbok.

Material och metod

Jag använder mig av en jämförande, kvantitativ undersökning i min uppsats. Genom jämförelser av de manliga och kvinnliga ämnesområdena och mellan biblioteken hoppas jag få fram ett mönster som antingen bekräftar eller dementerar min hypotes. Det är via jämförelser, när man ställer något mot varandra, som man kan synliggöra om det finns skillnader eller inte.

Begränsningen av antalet bibliotek som ingår i undersökningen till två stycken har skett p.g.a. den tid som var avsatt för undersökningen. Undersökningen har genomförts på folkbibliotek i Uppsala. Uppsala är en stor stad där det finns flera folkbibliotek ute i stadsdelarna. Det medför att jämförelsen mellan biblioteken kan ske lättare eftersom stadens storlek är densamma, invånarna i undersökningen bor i en universitetsstad o.s.v. Biblioteken ligger i olika stadsdelar vilket medför att sammansättningen av låntagare varierar en del.

De ämnesområden jag valt ut associerades traditionellt med män (*jakt, fiske, fordon, trä- och metallslöjd*) respektive kvinnor (*barn, mat, inredning, handarbete*), men nu för tiden har gränserna luckrats upp till en viss del. Män kan vara intresserade av matlagning och kvinnor jagar o.s.v. men föreställningarna om ämnesområdena som manliga respektive kvinnliga lever kvar liksom arbetsdelningen. Tidsstudier visar t.ex. att det är kvinnorna som lägger ner mest tid på matlagning. Jag har valt ut flera sökord inom de olika ämnesområdena. Det är termer ur Svenska ämnesord som utgör de sökord jag valt för att få fram träfflistor inom områdena. Inom varje ämnesområde har jag valt både överordnade och underordnade termer samt i en del fall relaterade termer.

Jag kunde i stället för att använda sökord ha valt att utgå från SAB-klassningen och valt att söka på t.ex. *Qga* för jakt, *Qgb* för fiske och så vidare. Den främsta orsaken till att jag inte har gjort det är ämnesområdet *barn*. Barn finns dolda under en mängd olika SAB-klassningar (t.ex. *Ik* teater och *Vef* nerv-

⁶⁷ Nauri & Svanberg, 2004, s. 21–23.

systemet) och jag skulle ha missat många böcker som är relevanta för min sökning.

Sökorden

För att få en uppfattning om hur de sökord jag valt ut fungerar i sökningar har jag genomfört en förstudie på fem bibliotek i Uppsala: Brantingsbiblioteket, Eriksbergsbiblioteket, Gottsundabiblioteket, Gränbybiblioteket och Uppsala stadsbibliotek. Förstudiens resultat redovisas i bilaga 1 tabell 6 och tabell 7.

Jag har försökt välja sökord som inte är alltför specialiserade i min undersökning. Ju snävare ett ord är desto svårare kan det vara att könskoda det. Inom ämnesområdet *jakt* är den överordnade termen *jakt* och av de underordnade termerna har jag valt termer som är lite vidare än termer för jakt på enskilda djur, ett undantag utgör *älgjakt*. Älgjakten är en utbredd företeelse i stora delar av Sverige.⁶⁸ Även inom ämnesområdet *fiske* är de utvalda underordnade termerna vidare än termer för enskilda fiskar, t.ex. laxfiske. Totalt uppgår de manligt anknutna sökorden i förstudien till nitton stycken.

⁶⁸ År 2003 sköts drygt 96 900 älgar. Statistiska centralbyrån, 2004b, *Statistisk årsbok för Sverige 2005*, s. 145.

Tablå 1. Ämnesorden inom de "manliga" ämnesområdena i undersökningen och deras relationer.

Jakt	Fiske	Bilar	Trä- och metallslöjd
JAKT	FISKE	FORDON	(SLÖJD)
småviltjakt	flugfiske	bilar	träslöjd
fågeljakt	sportfiske		metallslöjd
drevjakt	havsfiske	MOTORSPORT	
grytjakt	sötvattenfiske	bilsport	
älgjakt		motorcykelsport	

MOTORCYKLAR

Källa: Svenska ämnesord

Anm. Överordnade termer står med versaler och underordnade med gemena bokstäver. Ämnesord inom parantes är inte med i undersökningen.

Förstudien visar att det för de manligt anknutna ämnesorden inte blev några träffar på *drevjakt*, *grytjakt* och *sötvattenfiske*. Endast ett eller två bibliotek hade sökträffar för ämnesorden *småviltjakt*, *fågeljakt*, *havsfiske* och *metallslöjd*. Flest träffar hade *jakt*, *fiske* och *bilar*.

Mat är en överordnad term för *matlagning* och *matlagning* i sin tur är en överordnad term för flertalet specificerade måltider och tillagningssätt, t.ex. frukostar och stekning. De senare termerna är för snäva. Istället har jag valt termerna *matrecept* och *kokböcker*. Ämnesområdet barn omfattar mycket men jag har i huvudsak riktat in mig på yngre barn. Andra aspekter på barn är *barnuppföstran*, *barnavård* och *barnsjukdomar*. Inom området *inredning* är de underordnade termerna *färgval*, *ljusstakar* och *överkast* för specialiserade för att tas med. Termen *färgval* utgör ett bra exempel på att specialiserade termer kan vara svåra att könskoda. Kan man överhuvudtaget klassificera termen *färgval* som manligt eller kvinnligt? Inom ämnesområdet *handarbete* omfattar de valda ämnesorden de större kvinnliga handarbetsområdena. De kvinnligt anknutna sökorden i förstudien uppgår totalt till nitton stycken.

Tablå 2. Ämnesorden inom de ”kvinnliga” ämnesområdena i undersökningen och deras relationer.

Mat	Barn	Inredning	Handarbete
MAT	BARN	INREDNING	HANDARBETE
matlagning	spädbarn småbarn	heminredning	Broderi
KOKBÖCKER	förskolebarn		SÖMNAD Klädsömnad
(MAT OCH DRYCK)	BARNSJUK- DOMAR		
matrecept	BARNAVÅRD		STICKNING
	(UPPFOSTRAN) barnuppfosttran		VIRKNING

Källa: Svenska ämnesord

Anm. Överordnade termer står med versaler och underordnade med gemena bokstäver. Ämnesord inom parantes är inte med i undersökningen.

Inom de kvinnligt anknutna ämnesorden hade bara ett bibliotek sökträffar på ämnesordet *småbarn*. Flest sökträffar inom de olika ”kvinnliga” ämnesområdena hade *matlagning*, *barn*, *heminredning* och *sömnad*. Även ämnesorden *mat*, *inredning* och *handarbete* hade många träffar.

Resultatet av förstudien har visat att ämnesorden till största delen fungerat bra som sökord och därför använder jag dem i undersökningen. Urvalet innebär att det kan finnas flera böcker inom ämnet än de som visas i träfflistorna. Som ett exempel kan nämnas att sökordet *barn* fick 1 216 sökträffar på Gottsundabiblioteket men om man skrev sökordet med en trunkering: *barn** fick man 2 264 sökträffar.⁶⁹ De sökträffar som redovisas i träfflistorna utgör mitt undersökningsmaterial. Hur detta material bearbetats redovisas i undersökningskapitlet.

I undersökningen görs jämförelser av antalet sökträffar och antalet böcker mellan de ”manliga” och ”kvinnliga” områdena samt hur aktuella böckerna är. Jag undersöker även hur lånestatistiken ser ut och om det finns någon skillnad i lånefrekvens mellan de ”manliga” och ”kvinnliga” ämnena. Ytterligare en jäm-

⁶⁹ Bibliotekskatalogen BOOK-IT (2005-02-14).

förelse sker mellan de olika biblioteken. Undersökningen säger inget om vem som lånar boken, om det är en man eller en kvinna, utan om bokbeståndet på biblioteken – inom vilka, av de utvalda, ämnesområdena som böcker tillhandahålls och om de efterfrågas.

Förstudien ligger även till grund för mitt val av bibliotek. Jag valde två bibliotek som låg i stadsdelar och inte i city. Mitt skäl för detta var att biblioteken till största delen skulle betjäna den egna befolkningen i stadsdelen och eventuellt omkringliggande stadsdelar. För att undersöka om bokbeståndets storlek hade någon betydelse valde jag det bibliotek som hade minst sökträffar, Eriksbergsbiblioteket, och det bibliotek som hade flest sökträffar (med undantag för Uppsala stadsbibliotek), Gottsundabiblioteket, i förstudien. Eriksbergsbiblioteket är ett mindre bibliotek medan Gottsundabiblioteket är ett större bibliotek.

Folkbibliotek

Historik

Reformationen i Sverige medförde att människorna själva skulle ta ansvaret för sin frälsning vilket i förlängningen medförde att kyrkan, som stod för utbildningen, måste verka för läskunnighet. Under 1600-talet började kyrkan att bygga upp boksamlingar i stiftet och prästen hade ansvar för att uppmuntra allmänheten att använda dem. Decennierna kring 1800 grundade enskilda personer eller föreningar med religiöst eller patriotiskt syfte folkbildningsinrättningar bl.a. folkbibliotek. Syftet var att höja de lägre klassernas bildning men utbudet hade liten förankring i de tilltänkta användarnas behov. Ibland utgjorde de grunden för sockenbiblioteken som startades av sockenbiblioteks-rörelsen i mitten på 1800-talet. Även de riktade sig till de lägre klasserna. I 1842 års folkskolestadga finns samhällets första erkännande av folkbiblioteken i en föreskrift som ålägger prästerskapet att uppmuntra till skapandet och utnyttjandet av sockenbibliotek. Sockenbiblioteken hade inte heller ett utbud som passade dem de riktade sig till.⁷⁰ I riksdagen fördes det fram motioner om statsbidrag till sockenbiblioteken under 1800-talet men de avslogs med motiveringen att det inte var statens uppgift att stödja biblioteken.⁷¹

I städerna växte vid mitten av 1800-talet församlingsbibliotek upp som riktade sig till de lägre klasserna i städerna. I städerna uppstod också bildningscirklarnas och arbetarföreningarnas bibliotek vars viktigaste målgrupper blev arbetarklassens övre skikt och den lägre medelklassen. De egentliga arbetarna kunde till och med formellt utestängas. Vid sekelskiftet 1900 grundades bibliotek av arbetarna själva i politiskt syfte. Folkrörelsebiblioteken växte fram ur eftersatta gruppers behov men de ville också missionera för rörelsen. Biblioteken uppstod i början spontant när en lokal aktiv grupp

⁷⁰ Åberg, Åke, 1982, "Folkbibliotekens historia intill 1960-talet", s. 47–54.

⁷¹ Torstensson, Magnus, 2001, "Att analysera folkbiblioteksutvecklingen – exemplet Sverige och några jämförelser med USA", s. 153.

behövde studielitteratur. Deras livstid var ofta kort och bokbeståndet hos många av dem blev aldrig större än några hundra band.⁷² Folk- och sockenbiblioteken var länge inhysta i lokaler som inte var avsedda för verksamheten och de hade ingen utbildad personal. I Sverige startade bibliotekarieutbildningen först 1926.⁷³

Kring 1900 ökade samhällets intresse för folkbiblioteken. En proposition om statsunderstöd åt församlings-, kommun- och föreningsbibliotek antogs 1905. Valfrid Palmgren, amanuens vid Kungliga biblioteket, gjorde 1907 en USA-resa där hon studerade den amerikanska folkbiblioteksidén som innebar ett bibliotek för alla oavsett gruppstillhörighet. Hon lade fram sin utredning 1911 och förordade ett folkbibliotek som var fritt för alla att nyttja. En kungörelse 1912 införde statsbidrag även till riksförbund för studiecirkelbibliotek. Detta innebar att en tradition med dubbla system med bibliotek drivna av kommunen och folkrörelserna etablerades.⁷⁴

En ny författning 1930 bibehöll bidragen till de båda bibliotekssystemen. Ett större stadsbibliotek i varje län fick även regionala uppgifter. Under 1940-talet blev biblioteksfrågan ett led i utbildningspolitiken.⁷⁵ Perioden innebar en snabb resursutveckling, successiv kommunalisering av studiecirkelbiblioteken och vidgade arbetsuppgifter för folkbiblioteken. Vikten av bredd och kvalitet i mediebeståndet och öppenhet inför nya medier, samverkan med organisationer och institutioner och strävan mot en ökad jämlik biblioteksanvändning betonades. Det moderna folkbiblioteket skapades under 1950- och 1960-talen.⁷⁶

Unesco utarbetade ett folkbiblioteksmanifest 1949 som bl.a. förde fram idéerna om att folkbibliotekens verksamhet bör grundas på lagstiftning och finansieras med allmänna medel. Manifestet har spelat en viktig roll för folkbiblioteksutvecklingen både nationellt och internationellt genom att det har gett en samsyn på folkbibliotekens verksamhet. Folkbiblioteksmanifestet har reviderats 1972 och 1994.⁷⁷ Sverige var det sista av de nordiska länderna som fick en bibliotekslag. Lagen trädde i kraft den 1 januari 1997 och slår fast att alla medborgare ska ha tillgång till ett folkbibliotek.⁷⁸

⁷² Åberg, 1982, s. 55–62.

⁷³ Torstensson, 2001, s. 143–145.

⁷⁴ Åberg, 1982, s. 63–65.

⁷⁵ Åberg, 1982, s. 66 f.

⁷⁶ Utbildningsdepartementet, 1984, s. 31.

⁷⁷ Axelsson, Peter (red.), 2001, *Biblioteksplaner – en idéskrift*, s. 11 och s. 72–74. Folkbiblioteksmanifestet nås även via Unescos hemsida <http://portal.unesco.org>

⁷⁸ Axelsson, 2001, s. 12 och s. 78 f. Bibliotekslagen nås även via riksdagens hemsida <http://www.riksdagen.se/debatt/>

Uppsala och folkbiblioteken i undersökningen

Uppsalas folkmängd bestod av 180 669 personer 2003, varav 48,6 procent var män och 51,4 procent var kvinnor.⁷⁹ Nära hälften av de yrkesverksamma är sysselsatta i den offentliga sektorn och Uppsala kommun utgör den största arbetsgivaren.⁸⁰ Dessutom finns flera statliga verk och rikstäckande organisationer i Uppsala.⁸¹ En tredjedel av invånarna studerar och över 40 000 av dem är studenter vid de två universiteten, Uppsala universitet och Sveriges lantbruksuniversitet.⁸²

I Uppsala kommun finns Uppsala stadsbibliotek beläget i Uppsala city och dessutom finns sju bibliotek av varierande storlek ute i stadsdelarna. Eriksbergsbiblioteket och Gottsundabiblioteket i undersökningen ingår bland dessa. I kommunens ytterområden finns ytterligare tio bibliotek.⁸³ Bokbestånden ses som gemensamma och böckerna lånas mellan biblioteken när en låntagare önskar en bok som inte finns på det egna biblioteket.⁸⁴ I Uppsala kommun fanns det 43 157 aktiva låntagare 2003 och de utgjorde 24 procent av befolkningen.⁸⁵

Eriksbergsbiblioteket

I stadsdelen Eriksberg fanns totalt 4 036 bostäder, 227 i småhus och 3 809 i flerbostadshus 2003. Folkmängden var 6 770 personer 2003, varav 45,6 procent var män och 54,4 procent var kvinnor. Barn upp till 15 år utgjorde 13,3 procent, de mellan 16 och 64 år utgjorde 67,1 procent och de från 65 år och uppåt utgjorde 19,6 procent. I åldersgruppen 16–64 år var cirka 18,5 procent studerande, cirka 3,9 procent arbetslösa och cirka 3,9 procent förtidspensionärer. Personer med utländsk bakgrund utgjorde 19,2 procent av Eriksbergs folkmängd.⁸⁶

⁷⁹ Uppsala kommun, 2004c, *Uppsala 2004. Statistik för Uppsala kommun*, s. 1.

⁸⁰ Uppsala kommun, 2004d, *Uppsalas näringsliv*.

⁸¹ Uppsala kommun, 2004b, *Uppsala – ett nationellt centrum*.

⁸² Uppsala kommun, 2004a, *Skola och utbildning*.

⁸³ Uppsala kommun, 2005, *Öppettider. Stadsbiblioteket. Biblioteksbusarna. Kommundelsbiblioteken. Konsument Uppsala*. Information om biblioteken kan även fås via Uppsala kommuns hemsida <http://www.uppsala.se>

⁸⁴ Samtal med Barbro Sköldenberg, 2005-02-14.

⁸⁵ Statens kulturråd, 2004, s. 63.

⁸⁶ Uppsala kommun, *Hemsidan* <http://www.uppsala.se> Uppgifterna nås: under Genvägar välj Kartor, välj därefter Turistkarta. Markera ”knappen” med ett **i** och texten Info under. Därefter klickar man på den stadsdel man vill ha information om på kartan. Siffrorna för studerande, arbetslösa och förtidspensionärer är från 2002-12-31 medan siffrorna över folkmängd är från 2003-12-31. Det skiljer sig alltså ett år mellan siffrorna i antal men jag har använt dem ändå när jag räknat procent eftersom skillnaden inte borde vara så stor på ett år.

Eriksbergsbiblioteket har 34 534 böcker (2005-02-14). Antalet besök under 2004 var 47 917 stycken och det totala antalet lån var 54 572 stycken. Från hösten 1999 är biblioteket ett kombinerat folk- och skolbibliotek.⁸⁷ Under 2004 fick biblioteket p.g.a. neddragningar minska sitt öppethållande med 20 procent. Det medförde att medieutlåningen minskade med sju procent och antalet besök minskade med åtta procent.⁸⁸ Biblioteket har öppet 17 timmar/vecka för allmänheten och 12 timmar/vecka för skolorna (Hågaladsskolan och Eriksbergsskolan). Personalen består av tre kvinnor – två bibliotekarier och en biblioteksassistent.⁸⁹

Inköpen sker efter Bibliotekstjänsts sambindningslistor. Personalen bestämmer vilka inköp som ska göras. Biblioteksassistenten får gärna lämna synpunkter men har svårt att hinna med att gå igenom listorna. Listorna läggs även ut i biblioteket för att låntagarna ska kunna studera dem. Hänsyn tas till låntagarnas inköpsförslag. De tar även stor hänsyn till vilka låntagarna är och tänker mycket på skolbarnens behov. Gemensamma inköpsmöten hålls var fjortonde dag på Uppsala stadsbibliotek för att jämföra bibliotekens tänkta inköp.⁹⁰

Gottsundabiblioteket

I stadsdelen Gottsunda fanns totalt 4 017 bostäder, 634 i småhus och 3 383 i flerbostadshus 2003. Folkmängden var 9 542 personer 2003, varav 49,2 procent var män och 50,8 procent var kvinnor. Barn upp till 15 år utgjorde 24,5 procent, de mellan 16–64 år utgjorde 67,0 procent och de från 65 år och uppåt utgjorde 8,5 procent. I åldersgruppen 16–64 år var cirka 14,4 procent studerande, cirka 5,1 procent arbetslösa och cirka 4,9 procent förtidspensionärer. Personer med utländsk bakgrund utgjorde 45,9 procent av Gottsundas folk-mängd.⁹¹

Gottsundabiblioteket har 57 114 böcker (årsskiftet 2004-2005).⁹² Antalet besök under 2004 var 269 859 stycken och det totala antalet lån var 184 494

⁸⁷ Samtal med Marianne Tysander, 2005-02-02.

⁸⁸ *Verksamhetsberättelse 2004. Enhet: område södra*, s. 2 och s. 4.

⁸⁹ Samtal med Marianne Tysander, 2005-02-02.

⁹⁰ Samtal med Marianne Tysander, 2005-02-02.

⁹¹ Uppsala kommun, *Hemsidan* <http://www.uppsala.se> Uppgifterna nås: under Genvägar välj Kartor, välj därefter Turistkarta. Markera ”knappen” med ett **i** och texten Info under. Därefter klickar man på den stadsdel man vill ha information om på kartan. Siffrorna för studerande, arbetslösa och förtidspensionärer är från 2002-12-31 medan siffrorna över folk-mängd är från 2003-12-31. Det skiljer sig alltså ett år mellan siffrorna i antal men jag har använt dem ändå när jag räknat procent eftersom skillnaden inte borde vara så stor på ett år.

⁹² Samtal med Barbro Sköldenberg, 2005-02-14.

stycken.⁹³ Under 2004 minskade medieutlåningen med två procent medan antalet besök ökade med 3,5 procent.⁹⁴ Biblioteket har öppet 47 timmar/vecka för allmänheten. Utöver det har de öppet för Seniornet fyra timmar i veckan och de tar emot inbokade skolklasser cirka fyra timmar i veckan. Personalen består av sju bibliotekarier, samtliga kvinnor, och sju biblioteksassistenter, fem kvinnor och två män.⁹⁵

Biblioteket har skilda inköpsmöten för vuxenlitteratur och barnlitteratur. Inköpen utgår från Bibliotekstjänsts sambindningslistor. Alla som vill får delta i inköpsmötena som hålls var fjortonde dag, men alla hinner inte sätta sig in i listorna. I praktiken blir det bara bibliotekarier som hinner delta. Det brukar vara tre–fyra stycken som kan delta. Det finns en inköpsansvarig men var och en bevakar olika områden. Inköpsbesluten förankras hos varandra. Varannan vecka deltar en representant i bokmöten på stadsbiblioteket. Man talar om vad man vill köpa in och samordnar inköpen så att inte alla bibliotek köper in samma bok. Låntagarna lämnar ofta inköpsförslag, flera gånger i veckan. En omvärldsanalys har visat att stadsdelen har många unga, gamla och flera olika invandrargrupper. Biblioteket köper in mycket utländska böcker – för närvarande är det främst på persiska, arabiska och kurdiska. Biblioteket köper inte in mycket kurslitteratur med undantag för Komvuxlitteratur, vilket hänger samman med ett samarbete med Gottsunda Lärcentrum.⁹⁶ Barn är sedan länge en prioriterad målgrupp för biblioteket.⁹⁷

En jämförelse mellan stadsdelarna

I stadsdelen Eriksberg är kvinnorna fler än männen med 8,8 procentenheter. Även i Gottsunda är kvinnorna fler än männen men skillnaden är inte lika stor som i Eriksberg, bara 1,6 procentenheter. Barn upp till och med 15 år är fler i Gottsunda än i Eriksberg med 11,2 procentenheter medan de äldre, från 65 år och uppåt, är fler i Eriksberg än i Gottsunda med 11,1 procentenheter. Åldersgruppen 16–64 år är lika stor i de båda stadsdelarna (bara 0,1 procentenhets skillnad).

I Eriksberg är gruppen av äldre fler än i Gottsunda samtidigt som kvinnorna är fler än männen. Det beror troligen på att kvinnorna lever längre än

⁹³ Uppföljning 2004. Enhetens namn: Gottsundabiblioteket.

⁹⁴ Verksamhetsberättelse 2004. Enhet: område södra, s. 4.

⁹⁵ Samtal med Barbro Sköldenberg, 2005-02-14. Seniornet är en förening som samarbetar med Gottsundabiblioteket. De bedriver undervisning om datorer för åldersgruppen 55+.

⁹⁶ Samtal med Barbro Sköldenberg, 2005-02-14.

⁹⁷ Uppföljning 2004. Enhetens namn: Gottsundabiblioteket.

männen. Medellivslängden 2003 var för kvinnor 82 år och för män 78 år.⁹⁸ Gottsunda har en yngre befolkning än Eriksberg eftersom gruppen barn upp till 15 år är fler samtidigt som gruppen äldre är färre.

Gottsunda har fler personer med utländsk bakgrund än Eriksberg, skillnaden är 26,7 procentenheter. Det har påverkat Gottsundabibliotekets bokinköp på så sätt att böcker köps in utifrån de språk som invandrargrupperna talar. De studerande är fler i Eriksberg än i Gottsunda med 4,1 procentenheter. De arbetslösa och de förtidspensionerade är fler i Gottsunda än i Eriksberg med 1,2 procentenheter respektive 1,0 procentenheter. Dessa grupper har troligen en sämre ekonomi och kan därför ha ett ökat behov av att besöka biblioteket mer, istället för att köpa böcker. Studerande, arbetslösa och pensionärer är dessutom grupper som tillbringar längre tid på bibliotek.⁹⁹

En jämförelse mellan biblioteken

Eriksbergsbiblioteket är ett mindre bibliotek än Gottsundabiblioteket vilket påverkar personals storlek, öppettider, antal böcker, besök och lån. Gottsundabiblioteket har öppet 30 timmar/vecka mer för allmänheten än Eriksbergsbiblioteket 2005. Gottsundabiblioteket hade också 22 580 fler böcker, 221 942 fler besökare och 129 922 fler lån 2004. Eriksbergsbiblioteket har däremot fler lån per besökare 2004. Eriksbergsbibliotekets besökare lånade 1,1 böcker medan Gottsundabibliotekets besökare lånade 0,7 böcker.

I en undersökning konstaterar Statens kulturråd:

Det finns mycket som talar för att biblioteksbesökarna i allt större utsträckning använder bibliotekets tjänster på plats, d.v.s. att de sitter på biblioteket och läser, studerar eller träffar andra människor. Många, framför allt studerande, arbetslösa och pensionärer, tillbringar relativt lång tid på biblioteket. Tydligast märks detta på nya bibliotek med tilltalande och centralt belägna lokaler, medan de mer traditionella "lånebiblioteken" är de som har begränsat öppethållande, trånga lokaler med få sittplatser eller ocentralt läge.¹⁰⁰

Detta är troligen en bidragande orsak till skillnaden mellan de båda bibliotekens lån/besökare. Eriksbergsbiblioteket stämmer delvis in på beskrivningen av "lånebibliotek" med begränsat öppethållande och trånga lokaler med få sittplatser. Däremot ligger det centralt, inrymt i en skola bredvid affärer och servicehus. Även Gottsundabiblioteket ligger centralt, inrymt i köpcentret med när-

⁹⁸ Statistiska centralbyrån, 2004a, s. 15.

⁹⁹ Statens kulturråd, 1993, s. 5.

¹⁰⁰ Statens kulturråd, 1993, s. 5.

het till skolor och omvårdnadsboende. Biblioteket har stora lokaler och gott om sittplatser vilket bidrar till att dess tjänster används på plats.

Eriksbergsbiblioteket fungerar även som skolbibliotek och en undersökning från 1993 visar att varje elev i medeltal lånar en fackbok/vecka från sitt skolbibliotek.¹⁰¹

¹⁰¹ Statens kulturråd, 1993, s. 15.

Facklitteratur och bokbestånd

Under 1980-talet fick facklitteraturen en allt större betydelse för folkbiblioteken i och med att bibliotekens informationsuppdrag successivt utvidgades. Även utgivningen av facklitteratur som passade folkbiblioteken ökade.¹⁰² Under 1980-talet utgjorde facklitteraturen den del av bokutgivningen som ökade mest och på tio år ökade antalet titlar med cirka 85 procent.¹⁰³ Utgivningen av nya titlar inom facklitteraturen ökade under hela perioden 1973–2003. Snittupplagan per titel har däremot sjunkit sedan mitten av 1970-talet och fram till 1998. Därefter har den stigit igen.¹⁰⁴

Utredningen om boken och kulturtidskriften genomförde en enkätundersökning som visade att facklitteraturen stod för drygt hälften av försäljningen hos de 413 förlag som ingick i undersökningen. Om datalitteratur och multimedia också räknades in blev andelen facklitteratur närmare 70 procent av utgivningen 1996.¹⁰⁵ År 2003 gavs det ut totalt 11 172 böcker samt broschyrer (böcker som innehåller högst 48 sidor) varav 8 960 var nya titlar. Av böckerna som gavs ut var 7 591 stycken facklitteratur, d.v.s. 68,0 procent.¹⁰⁶

Ur detta utbud är det bibliotekarierna som gör ett urval och beslutar om vilka böcker som ska köpas in. Åsa Pettersson konstaterar i sin undersökning att

De funktioner jag tagit upp som endast indirekt påverkar bibliotekens urvalsprocess utgörs av utredningar angående kvalitetsvärdering samt forskarsamhällets kvalitetsvärderingar. De funktioner som har en mer direkt inverkan på urvalsprocessen utgörs av massmediernas recensioner, förlagsbranschens och bokhandlarna samt Sambindningslistan från Bibliotekstjänst. Bibliotekens urvalsprocess och kvalitetsstyrning utgör naturligtvis även den en viktig kvalitetsvärderande institution i sig.¹⁰⁷

¹⁰² Utbildningsdepartementet, 1984, s. 54.

¹⁰³ Furhammar, Sten, 1997, *Varför läser du?*, s. 11.

¹⁰⁴ Ahlinder, Kristina, 2003, "Branschstatistik under trettio år", s. 64 f.

¹⁰⁵ Kulturdepartementet, 1997, s. 93.

¹⁰⁶ Statistiska centralbyrån, 2004b, s. 611.

¹⁰⁷ Pettersson, Åsa, 2000, *Facklitteratur på folkbibliotek – en undersökning av vilka faktorer som påverkar det facklitterära utbudet på våra svenska folkbibliotek*, s. 66.

I Petterssons undersökning framgår det tydligt att den viktigaste informationskanalen för biblioteken är Bibliotekstjänst och dess sambindningslistor.¹⁰⁸ Även mina informanter bekräftar att det är sambindningslistorna som de till största delen utgår ifrån vid beslut om de inköp som görs på folkbiblioteken i min undersökning.

År 2002 läste närmare 40 procent av Sveriges befolkning i åldern 9–79 år böcker en genomsnittlig dag och tiden som ägnas åt bokläsande har ökat med några minuter i ett 20-årsperspektiv trots att nya medier har tillkommit. Det är fler människor som ägnar sig åt att läsa en bok än som ägnar sig åt Internetanvändning en vanlig dag. I Sverige är det endast 19 procent som inte har läst en bok under 2002.¹⁰⁹

Antalet fackboksläsare ökade markant från 1988/1989, då 54 procent av befolkningen hade läst en fackbok under det senaste året, till 1994/1995 då 70 procent av befolkningen läst en fackbok under det senaste året.¹¹⁰ Under de senaste åren har andelen av befolkningen som läser facklitteratur minskat något. År 2002 var det 14 procent av befolkningen som under en genomsnittlig vecka läste facklitteratur/kurs- och läroböcker. Det fanns ingen könsskillnad utan det var lika många män och kvinnor som läste facklitteratur. En högre utbildning medför en ökad vana att läsa facklitteratur men intresset sjunker med stigande ålder.¹¹¹ 1994/95 hade 90 procent av de högt utbildade läst en fackbok under de senaste tolv månaderna medan bara 45 procent av de lågutbildade hade gjort det.¹¹²

Ungdomar i åldern 15–24 år läser facklitteratur, inklusive skolböcker och skönlitteratur i större omfattning än genomsnittet av befolkningen medan pensionärer i åldern 65–79 år läser betydligt mindre facklitteratur och skönlitteratur än genomsnittet av befolkningen. Det är männen som dominerar i den grupp som bara läser facklitteratur.¹¹³ Pojkar i 10–12-årsåldern utgör typ exemplet på ensidiga läsare av fackböcker (utöver läxböckerna).¹¹⁴

Ämnesvalet vid läsande av facklitteratur skiljer sig åt. Män läser helst teknik/natur medan kvinnorna helst läser samlevnads- och livsåskådningsfrågor. Vid valet av tidskrifter visar det sig att kvinnor är mer intresserade av bl.a.

¹⁰⁸ Pettersson, 2000, s. 67.

¹⁰⁹ Carlsson, Ulla, 2003, "Bokläsning i det nya medielandskapet", s. 66 f.

¹¹⁰ Kulturdepartementet, 1997, s. 48.

¹¹¹ Carlsson, 2003, s. 69.

¹¹² Statens kulturråd, 1997, *Kulturbarmetern i detalj: Tema litteratur och bibliotek*, s. 26.

¹¹³ Statens kulturråd, 1997, s. 20 f och s. 31.

¹¹⁴ Kulturdepartementet, 1997, s. 48.

hem, medan männen bl.a. föredrar jakt, fiske och bil.¹¹⁵ Det vill säga ämnesområden som jag i min undersökning klassificerat som kvinnliga respektive manliga.

Inger Mattssons undersökning från 1980-talets början visade att facklitteraturen utgjorde 52 procent av bibliotekens tryckta samlingar, skönlitteraturen utgjorde 24 procent och barn- och ungdomslitteraturen 16 procent, om man såg till titelfördelningen.¹¹⁶ Av barn- och ungdomslitteraturen utgjordes fem procent av facklitteratur.¹¹⁷

Det var 6,5 procent av biblioteksbesökarna som läste facklitteratur på plats på biblioteket och 8,1 procent använde sig av bibliotekets uppslagsböcker 1993. Ungdomar i åldern 16–24 år var de som främst använde sig av referensböcker och ofta använde de mer än en bok.¹¹⁸ Referenslitteraturen utgjorde 3,6 procent av hela bokbeståndet 2003 och dess andel av nyförvärven uppgick till 3,5 procent.¹¹⁹

Den totala bokutlåningen ökade från 1970 och fram till mitten av 1980-talet då den minskade kraftigt. Under 1990-talet har bokutlåningen legat relativt oförändrad.¹²⁰ Bokbeståndet i de kommunala folkbiblioteken i Sverige har minskat med 1,7 procent från 2002 till 2003. Den totala utlåningen av böcker på Sveriges kommunala bibliotek minskade med två procent under 2003.¹²¹

Boklånen fördelning på olika kategorier har successivt förändrats från 1970-talet och framåt. Utlånen av facklitteratur har ökat och utlånen av skönlitteratur minskat medan barnbäckernas utlån varit relativt oförändrade.¹²² Under 1980-talet steg utlåningen av fackböcker till 27 procent av utlånen.¹²³ Vid 1980-talets början utgjorde facklitteratur 79 procent av litteraturen som fjärrlånades på folkbiblioteken och 32 procent av samtliga fjärrlån.¹²⁴ Facklitteraturen fortsatte att öka sin andel av boklånen under perioden 1987–1997. Därefter har andelen fackbokslån minskat eller varit oförändrad.¹²⁵ År 1995 stod facklitteraturen för 30 procent av utlånen, skönlitteraturen för 28 procent och barnlitteraturen för 42 procent.¹²⁶ Facklitteraturlånen i Sverige har minskat med

¹¹⁵ Statens kulturråd, 1997, s. 7.

¹¹⁶ Mattsson, Inger, 1984, *Fjärrlån och facklitteratur på folkbibliotek*, s. 44.

¹¹⁷ Mattsson, 1984, s. 49.

¹¹⁸ Statens kulturråd, 1993, s. 9 och s. 11.

¹¹⁹ Statens kulturråd, 2004, s. 8.

¹²⁰ Kulturdepartementet, 1997, s. 135.

¹²¹ Statens kulturråd, 2004, s. 7 f.

¹²² Kulturdepartementet, 1997, s. 137.

¹²³ Furhammar, 1997, s. 12.

¹²⁴ Mattsson, 1984, s. 43 och s. 46.

¹²⁵ Statens kulturråd, 2004, s. 9.

¹²⁶ Kulturdepartementet, 1997, s. 137.

147 000 lån år 2003.¹²⁷ Facklitteraturen utgjorde 30 procent av utlåningen i Sverige 2003. I Uppsala län utgjorde fackbokslånen 29 procent och i Uppsala kommun 31 procent.¹²⁸

¹²⁷ Statens kulturråd, 2004, s. 7.

¹²⁸ Statens kulturråd, 2004, s. 14 och s. 34.

Undersökning

Sökträffar

I redovisningen av undersökningens resultat är det ämnesområdena som presenteras och inte de enskilda sökorden. Det beror på de utrensningar som presenteras nedan. Dessa har inneburit att enskilda sökord inte har några träffar kvar på träfflistorna.

Antalet sökträffar hade förändrats något sedan förstudien gjordes och de nya siffrorna redovisas i tabell 1 nedan.

Tabell 1. Samtliga sökträffar fördelade inom de "manliga" och "kvinnliga" ämnesområdena i antal och procent för Eriksbergsbiblioteket och Gottsundabiblioteket.

Ämne	Eriksbergsbiblioteket		Gottsundabiblioteket	
	Antal	%	Antal	%
Jakt	65	27,4	101	25,1
Fiske	82	34,6	163	40,5
Fordon	88	37,2	138	34,2
Trä- och metallslöjd	2	0,8	1	0,2
Summa:	237	100	403	100
Mat	348	23,6	647	27,7
Barn	757	51,3	1216	52,0
Inredning	79	5,3	160	6,8
Handarbete	292	19,8	315	13,5
Summa:	1 476	100	2 338	100

Källa: Bibliotekskatalogen BOOK-IT.

Anm. Sökningarna är genomförda 2005-02-02 på Eriksbergsbiblioteket och 2005-02-14 på Gottsundabiblioteket.

Siffrorna i tabellen visar på en tydlig övervikt för sökträffar inom de ”kvinnliga” ämnesområdena, men de är vilseledande. Flera av träffarna åsyftar samma bok som alltså räknas flera gånger. Detta är en av orsakerna till att dessa siffror har bearbetats för att kunna användas i min undersökning.

Eftersom jag är intresserad av facklitteraturen inom området och inte skönlitteratur har den rensats bort. Facklitteraturen i undersökningen omfattar litteratur för barn, ungdomar och vuxna. Särskilt sökordet *barn* är ett vitt ord och omfattar både böcker om barn (t.ex. *Barn med flera språk*) och böcker för barn (t.ex. *Barnens fågelbok*) inom många olika områden.

Undersökningen gäller enbart bokbeståndet och därför har även tidskrifter och andra medier rensats bort. Samma bok kunde förekomma på flera av träfflistorna vilket medförde att samtliga utom en av träffarna på boken har strukits. Däremot finns olika utgåvor/upplagor av samma bok kvar i beräkningarna. Böcker som hunnit gallras mellan träfflistans utskriftsdatum och kontrollen av lån/bok har rensats bort liksom böcker som biblioteken gjort inköpsbeställningar på men som de ännu inte fått in till bokbeståndet.

Även böcker som inte har något med ämnet att göra har strukits. Dessa kan ha kommit med på listan av olika anledningar, bland annat för att sökordet fanns med i titeln (t.ex. *På jakt efter historia*) eller för att SAB-klassningen (=hylluppställningen) var densamma som ett sökord (*Mat* som handlar om romer). De, för denna undersökning, relevanta sökträffarna som blivit kvar efter utrensningarna redovisas i tabell 2 nedan.

Tabell 2. Relevanta sökträffar fördelade inom de ”manliga” och ”kvinnliga” ämnesområdena i antal och procent för Eriksbergsbiblioteket och Gottsundabiblioteket.

Ämne	Eriksbergsbiblioteket		Gottsundabiblioteket	
	Antal	%	Antal	%
Jakt	42	26,4	65	27,9
Fiske	40	25,2	79	33,9
Fordon	75	47,2	88	37,8
Trä- och metallslöjd	2	1,2	1	0,4
Summa:	159	100	233	100
Mat	266	32,1	500	35,1
Barn	351	42,3	634	44,4
Inredning	64	7,7	128	9,0
Handarbete	148	17,9	164	11,5
Summa:	829	100	1 426	100

Källa: Bibliotekskatalogen BOOK-IT.

Anm. Sökningarna är genomförda 2005-02-02 på Eriksbergsbiblioteket och 2005-02-14 på Gottsundabiblioteket.

Den del av bokbeståndet på Eriksbergsbiblioteket som ingår i min undersökning utgör 2,9 procent av det totala bokbeståndet på biblioteket. Även på Gottsundabiblioteket utgör undersökningens del av bokbeståndet 2,9 procent. Till sammans utgör de ”manliga” och de ”kvinnliga” ämnesområdena som ingår i undersökningen med andra ord en lika stor del av bokbeståndet på båda biblioteken.

Inom de ”manliga” ämnena på Eriksbergsbiblioteket är det flest träffar inom ämnesgruppen *fordon* som nästan utgör hälften av träffarna med 47,2 procent. Grupperna *jakt* och *fiske* är jämnstora och skillnaden mellan ämnesområdena utgörs av endast 1,2 procentenheter, d.v.s. två böcker. Även på Gottsundabiblioteket utgör ämnesgruppen *fordon* den största gruppen med 37,8 procent. Ämnesgruppen *fiske* är större än gruppen *jakt* med sex procentenheter. På båda biblioteken utgör gruppen *trä- och metallslöjd* en försvinnande liten del med två böcker på Eriksbergsbiblioteket och en bok på Gottsundabiblioteket.

Inom de ”kvinnliga” ämnena är ordningsföljden storleksmässigt lika på de båda biblioteken. Ämnesgruppen *barn* är störst, följt av *mat*, *handarbete* och

inredning. Gottsundabiblioteket har en större del av bokbeståndet inom ämnesgrupperna *barn, mat* och *inredning* än Eriksbergsbiblioteket. Skillnaderna mellan biblioteken varierar mellan 1,3 och 3,0 procentenheter i ämnesgrupperna. I ämnesgruppen *handarbete* har Eriksbergsbiblioteket en större del av bokbeståndet än Gottsundabiblioteket och skillnaden mellan biblioteken är 6,4 procentenheter.

Den ”manliga” slöjden i form av *trä- och metallslöjd* är mycket mindre representerad i bokbeståndet än den ”kvinnliga” slöjden i gruppen *handarbete*. Skillnaden är 16,7 procentenheter på Eriksbergsbiblioteket och 11,1 procentenheter på Gottsundabiblioteket.

I tabell 3 nedan visas hur stor del av undersökningsmaterialet som utgörs av ”manliga” respektive ”kvinnliga” ämnesområden på de båda biblioteken.

Tabell 3. Bokbeståndet inom de ”manliga” och de ”kvinnliga” ämnesområdena i antal och procent på Eriksbergsbiblioteket och Gottsundabiblioteket.

	<i>Eriksbergsbiblioteket</i>		<i>Gottsundabiblioteket</i>	
	Antal	%	Antal	%
Manliga ämnesomr.	159	16,1	233	14,0
Kvinnliga ämnesomr.	829	83,9	1426	86,0
Summa:	988	100	1 659	100

Källa: Bibliotekskatalogen BOOK-IT.

Anm. Sökningarna är genomförda 2005-02-02 på Eriksbergsbiblioteket och 2005-02-14 på Gottsundabiblioteket.

Skillnaden mellan storleken på de ”manliga” och de ”kvinnliga” ämnesområdena mellan biblioteken är bara cirka två procentenheter. Skillnaden mellan de ”manliga” och de ”kvinnliga” ämnesområdena utgör 67,8 procentenheter på Eriksbergsbiblioteket och 72,0 procentenheter på Gottsundabiblioteket.

Om man jämför med de obearbetade siffrorna i tabell 1, sidan 36, har de ”manliga” ämnesområdena utökat sin del av undersökningsmaterialet på Eriksbergsbiblioteket från 13,8 procent till 16,1 procent. För Gottsundabiblioteket är det tvärtom, de ”manliga” ämnesområdena har minskat sin andel av undersökningsmaterialet från 14,7 procent till 14,0 procent. Det visar på hur vilseledande antalet sökträffar kan vara.

Lån

Siffrorna i tabell 2, sidan 38, har bearbetats vidare för att undersökningen av lån skulle kunna genomföras. Referensböckerna som inte kan lånas har dragits ifrån och om det fanns flera exemplar av en bok har dessa lagts till eftersom varje enskild bok har lån registrerade på sig. Boklånen 1990–2005 är registrerade i BOOK-IT. År 1990 får därmed utgöra gränsen bakåt för min undersökning av boklånen.

Tabell 4. Antalet böcker som utlånas inom de olika ämnesgrupperna och antalet lån 1990–2005 på dessa böcker samt antal lån i medeltal per bok för Eriksbergsbiblioteket och Gottsundabiblioteket.

Ämne	Eriksbergsbiblioteket			Gottsundabiblioteket		
	Böcker	Lån	Medel	Böcker	Lån	Medel
Jakt	41	199	4,9	64	1 103	17,2
Fiske	39	425	10,9	81	1 945	24,0
Fordon	78	946	12,1	109	2 521	23,1
Trä- och metalls.	2	17	8,5	1	21	21,0
Totalt:	160	1 587	9,9	255	5 590	21,9
Mat	264	3 998	15,1	512	15 778	30,8
Barn	346	3 820	11,0	676	14 328	21,2
Inred- ning	59	1 332	22,6	126	4 930	39,1
Hand- arbete	150	2 427	16,2	175	6 489	37,1
Totalt:	819	11 577	14,1	1 489	41 525	27,9

Källa: Bibliotekskatalogen BOOK-IT.

Av det totala antalet lån i undersökningen på Eriksbergsbiblioteket utgör 12,1 procent lån av böcker inom de manligt anknutna ämnesområdena och 87,9 procent lån av böcker inom de kvinnligt anknutna ämnesområdena. För Gottsundabiblioteket utgör 11,9 procent lån av böcker inom de manligt anknutna ämnesområdena och 88,1 procent lån av böcker inom de kvinnligt anknutna

ämnesområdena. På båda biblioteken dominerar utlåningen av böcker inom de ”kvinnliga” ämnesområdena stort. Eriksbergsbiblioteket har en större utlåning av böcker inom de ”manliga” ämnesområdena än Gottsundabiblioteket men skillnaden är försumbar, bara 0,2 procentenheter.

Utlåningen per bok i medeltal visar att Gottsundabiblioteket har en större utlåning per bok inom samtliga ämnesområden än Eriksbergsbiblioteket. *Jakt* har den lägsta utlåningen per bok hos båda biblioteken inom de manligt anknutna ämnesområdena. Även *trä- och metallslöjden* ligger på samma plats, den tredje, hos båda biblioteken. På Eriksbergsbiblioteket är det flest utlån per bok inom gruppen *fordon* medan *fiske* kommer på andra plats. Hos Gottsundabiblioteket är ordningsföljden tvärtom. Inom de kvinnligt anknutna ämnesgrupperna är ordningen densamma hos båda biblioteken. Störst utlåning per bok har ämnesgruppen *inredning*, följd av grupperna *handarbete*, *mat* och *barn*.

Bokbeståndens ålder

I tabell 5 redovisas bokbeståndens fördelning på tidsperioder i procent. I bilaga 2 tabell 8 finns bokbeståndets fördelning i antal.

Tabell 5. Den utvalda delen av bokbestånden i procent fördelat i en "manlig" och en "kvinnlig" grupp efter böckernas utgivningsår i tidsperioder för Eriksbergsbiblioteket och Gottsundabiblioteket.

Period	Eriksbergsbiblioteket		Gottsundabiblioteket	
	Manlig	Kvinnlig	Manlig	Kvinnlig
2000-2005	13,2	15,8	30,9	30,2
1995-1999	13,8	16,1	27,0	33,4
1990-1994	13,2	12,2	16,0	16,6
1985-1989	13,2	16,1	9,4	9,2
1980-1984	15,1	17,2	6,0	5,8
1975-1979	18,9	11,8	6,9	3,0
1970-1974	7,0	7,2	2,6	1,3
1965-1969	1,9	2,2	0,4	0,1
1960-1964	2,5	1,0	0,4	0,2
1955-1959	0,6	0,2	-	-
1950-1954	0,6	0,1	0,4	-
1945-1949	-	-	-	0,1
Utan år	-	0,1	-	0,1
Summa:	100	100	100	100

Källa: Bibliotekskatalogen BOOK-IT.

Eriksbergsbibliotekets bokbestånd har för den "manliga" ämnesgruppen tyngdpunkten under perioden 1975–1979 med 18,9 procent och 1980–1984 med 15,1 procent. Tidsperioderna efter 1980–1984 är bokbeståndets fördelning ganska konstant med 13 procent/period. Tidsperioderna innan 1975–1979 ligger bokbeståndet under tio procent och procenttalen minskar ju längre bak i tiden man kommer. Den äldsta boken är från perioden 1950–1954.

För den "kvinnliga" ämnesgruppen ligger tyngdpunkten på perioden 1980–1984 med 17,2 procent följt av tidsperioderna 1985–1989 och 1995–1999 med vardera 16,1 procent. Från perioden 1975–1979 och framåt varierar bokbeståndets fördelning på tidsperioderna mellan 11,8 och 17,2 procent. Tidsperioderna innan 1975–1979 ligger bokbeståndet under tio

procent och procenttalen minskar ju längre bak i tiden man kommer. Den äldsta boken är från perioden 1950–1954.

Det är bara vid två tillfällen, 1975–1979 och 1990–1994, som den manligt anknutna ämnesgruppen har en större procent av bokbeståndet/period efter 1970–1974 än den kvinnligt anknutna gruppen. Under de äldsta perioderna 1950–1954, 1955–1959 och 1960–1964 har den ”manliga” ämnesgruppen en större procent av bokbeståndet/period.

Gottsundabibliotekets bokbestånd har för den manligt anknutna ämnesgruppen tyngdpunkten under perioden 2000–2005 med 30,9 procent följt av perioderna 1995–1999 med 27,0 procent och 1990–1994 med 16,0 procent. Tidsperioderna innan 1990–1994 ligger bokbeståndet under tio procent och procenttalen minskar ju längre bak i tiden man kommer. Den äldsta boken är från perioden 1950–1954.

För den kvinnligt anknutna ämnesgruppen ligger tyngdpunkten på perioden 1995–1999 med 33,4 procent följt av tidsperioderna 2000–2005 med 30,2 procent och 1990–1994 med 16,6 procent. Tidsperioderna innan 1990–1994 ligger bokbeståndet under tio procent och procenttalen minskar ju längre bak i tiden man kommer. Den äldsta boken är från perioden 1945–1949.

Det är bara vid ett tillfälle, 2000–2005, som den manligt anknutna ämnesgruppen har en större procent av bokbeståndet/period efter 1985–1989 än den kvinnligt anknutna gruppen. I den äldsta perioden 1945–1949 har den kvinnligt anknutna ämnesgruppen en större procent av bokbeståndet/period, i övrigt har den manligt anknutna ämnesgruppen en lägre procent av bokbeståndet/period före perioden 1990–1994.

Eriksbergsbibliotekets gräns för mer eller mindre än tio procent av bokbeståndet/tidsperiod går mellan perioderna 1970–1974 och 1975–1979. För Gottsundabiblioteket går den gränsen vid perioderna 1985–1989 och 1990–1994.

Under perioderna 1990–1994, 1995–1999 och 2000–2005 har Eriksbergsbibliotekets ”manliga” ämnesgrupper sammanlagt 40,2 procentenheter och de ”kvinnlige” ämnesgrupperna 44,1 procentenheter av bokbeståndet. Samma tidsperiod har Gottsundabibliotekets ”manliga” ämnesgrupper sammanlagt 73,9 procentenheter och de ”kvinnlige” ämnesgrupperna 80,2 procentenheter av bokbeståndet. Eriksbergsbiblioteket har en större del av bokbeståndet som är äldre än Gottsundabiblioteket.

De kvinnligt anknutna ämnesgrupperna har en större del av sitt bokbestånd under perioderna 1990–2005 i båda biblioteken. Under perioden 1990–2005 utgör skillnaden mellan de manligt och de kvinnligt anknutna ämnesgrupperna på Eriksbergsbiblioteket 3,9 procentenheter och på Gottsundabiblioteket 6,3

procentenheter. Skillnaden mellan de ”manliga” och ”kvinnliga” ämnesgrupperna är större på Gottsundabiblioteket vilket innebär att de manligt anknutna ämnesgrupperna har en större del äldre böcker.

Analys och slutsats

Svaret på frågan om hur folkbibliotekens bokbestånd ser ut vad gäller dess antal och ålder inom de utvalda ämnesområdena är att Eriksbergsbibliotekets bokbestånd inom de olika ämnesområdena utgjordes av 988 böcker och 43,4 procent av dessa är utgivna inom tidsspannet 1990-2005. Gottsundabibliotekets bokbestånd inom de olika ämnesområdena utgjordes av 1 659 böcker och 79,3 procent av dessa är utgivna inom tidsspannet 1990-2005. Eriksbergsbiblioteket har med andra ord ett äldre bokbestånd.

När det gäller hur de eventuella skillnaderna ser ut mellan de ”manliga” och de ”kvinnliga” ämnesområdena vad gäller bokbeståndets antal och dess ålder visar resultaten att Eriksbergsbibliotekets bokbestånd inom de olika ämnesområdena utgjordes av 159 böcker (16,1 procent) inom de manligt anknutna ämnesområdena och 829 böcker (83,9 procent) inom de kvinnligt anknutna ämnesområdena.

De ”manliga” ämnesgrupperna har flest böcker från perioden 1975–1979 (18,9 procent) medan de ”kvinnliga” ämnesområdena har flest böcker från perioden 1980–1984 (17,2 procent). Eriksbergsbibliotekets manligt anknutna ämnesgrupper har 40,2 procent av den ”manliga” delen av bokbeståndet inom tidsspannet 1990-2005. De kvinnligt anknutna ämnesgrupperna har 44,1 procent under samma tidsspann.

Gottsundabibliotekets bokbestånd inom de olika ämnesområdena utgjordes av 233 böcker (14,0 procent) inom de manligt anknutna ämnesområdena och 1 426 böcker (86,0 procent) inom de kvinnligt anknutna ämnesområdena.

De ”manliga” ämnesgrupperna har flest böcker från perioden 2000–2005 (30,9 procent) medan de ”kvinnliga” ämnesområdena har flest böcker från perioden 1995–1999 (33,4 procent). Gottsundabibliotekets manligt anknutna ämnesgrupper har 73,9 procent av den ”manliga” delen av bokbeståndet inom tidsspannet 1990-2005. De kvinnligt anknutna ämnesgrupperna har 80,2 procent under samma tidsspann.

De relevanta sökträffarna som redovisas i tabell 2, sidan 38, visar att antalet böcker inom de ”kvinnliga” ämnesområdena är överväldigande stort

jämfört med antalet ”manliga” böcker på biblioteken (skillnaden är 67,8 procentenheter på Eriksbergsbiblioteket och 72,0 procentenheter på Gottsundabiblioteket). Men beror det på att bibliotekarierna är kvinnor? Gynnar de ”kvinnliga” intressen?

I Lovéns uppsats framför en informant följande: ”Enligt hennes erfarenhet har män ofta varit mycket bättre på tekniska saker som t ex bilar, vilket har varit en tillgång när det gäller bokbeståndet och arbetet i informationsdisken”.¹²⁹ Även i Stiernstedt och Wassholms uppsats nämns kvinnors och mäns påverkan på bokbeståndet i förbifarten:

Likaså kan inköp av böcker se olika ut beroende på om det utförs av kvinnor eller män, tror flera. Inköpen påverkas av kvinnodominansen genom att män och kvinnor har olika intressen, menar en av kvinnorna. Trots att bibliotekarierna är medvetna om detta tror hon att det påverkar ens val av böcker omedvetet. Hon säger att det visar sig genom att det finns hur mycket kokböcker och handarbetsböcker som helst på biblioteket.¹³⁰

Kvinnor och män skulle alltså ha olika intressen och det är det som påverkar bibliotekens inköp. I citaten märks en klar föreställning om en könsuppdelning. Är det en fördom eller finns det verkligen en skillnad mellan mäns och kvinnors inköpsbeslut? Kan det inte lika gärna vara efterfrågan som styr? Det är flest kvinnor som använder biblioteken och det kan vara deras behov som får styra urvalet. Om man ser på antal lån i medeltal per bok (tabell 4, sidan 41) är lånen och därmed efterfrågan inom de ”kvinnliga” ämnesområdena, med undantag för *barn*, högre än efterfrågan på de ”manliga” böckerna och detta gäller för båda biblioteken.

Det kan också vara bokutgivningen som påverkar till en viss del. Mina båda informanter påpekade att det inte ges ut lika många böcker inom de områden som jag klassificerat som manliga. Kokböcker, böcker om hem, barn och handarbete ges ut i en mycket större mängd. Det gör att det inte finns lika mycket att köpa in inom de ”manliga” områdena. I min undersökning ingår det inte att titta på utbudet av böcker inom de olika områdena från förlagen men det vore intressant att undersöka hur många böcker som ges ut inom områdena och om de tas upp i sambindningslistorna från Bibliotekstjänst som utgör huvudkällan för beslut om inköp på biblioteken jag undersökt.

Gallringen spelar en stor roll för åldersstrukturen på bokbeståndet. Medvetna val görs av vad som ska sparas och vad som rensas bort. Om fakta som

¹²⁹ Lovén, Lisa, 1999, s. 18.

¹³⁰ Stiernstedt, Cecilia & Wassholm, Johanna, 2004, s. 49.

finns i en bok inte blir inaktuell fyller boken fortfarande sitt syfte som informationskälla om ämnet. Även efterfrågan på en bok styr gallringen, om boken fortfarande lånas av besökarna behålls den sannolikt och tvärtom, om boken aldrig lånas ut rensas den bort. Om man inte har så många böcker inom ett ämnesområde behåller man kanske de man har, även om de är äldre. När det inte finns nyare böcker som behandlar ett perspektiv inom ett ämne fyller boken också sin funktion. Det är möjligt att mina manligt anknutna ämnesområden utgör områden där det inte ges ut många nya böcker vilket innebär att flera av dessa ovan nämnda orsaker utgör skälet till att de ”manliga” böckerna i min undersökning i större utsträckning är äldre än de ”kvinnliga” böckerna.

På frågan om det finns någon skillnad mellan antalet utlån av böcker inom de ”manliga” och de ”kvinnliga” ämnesområdena visar undersökningen att lånen av böcker inom de ”manliga” ämnesområdena utgör 12,1 procent och lånen av böcker inom de ”kvinnliga” ämnesområdena utgör 87,9 procent av det totala antalet lån i undersökningen på Eriksbergsbiblioteket. På Gottsundabiblioteket utgör lånen av böcker inom de ”manliga” ämnesområdena 11,9 procent och lånen av böcker inom de ”kvinnliga” ämnesområdena 88,1 procent. Utlåningen av böcker inom de kvinnligt anknutna ämnesområdena dominerar stort.

Att böckerna inom de ”kvinnliga” ämnesområdena lånas ut mer än de ”manliga” böckerna kan stödja tanken om att det är kvinnornas intressen som styr urvalet till bokbestånden. Eftersom de ”kvinnliga” böckerna är fler kan de lånas mer, man kan inte låna något som inte finns. Men man kan också se det som att efterfrågan är större inom de ”kvinnliga” områdena och därför har man anpassat inköp och bokbestånd efter detta, medvetet eller omedvetet.

Inom de manligt anknutna ämnena hade *fordon* de flesta böckerna på båda biblioteken. På Eriksbergsbiblioteket har *fordon* också den högsta efterfrågan om man ser till lån i medeltal per bok men på Gottsundabiblioteket är böcker inom *fiske* mer utlånade. Båda biblioteken har flest böcker inom *barn* när det gäller de ”kvinnliga” ämnesområdet men det är *inredning* som har högst antal lån i medeltal per bok. Även *handarbete* och *mat* har högre antal lån i medeltal per bok än *barn*. Detta visar på en viss diskrepans mellan ämnesområdenas andel av bokbeståndet och utlånen.

De ”manliga” böckerna utgör 16,1 procent av det undersökta bokbeståndet men står för 12,1 procent av utlånen på Eriksbergsbiblioteket. På Gottsundabiblioteket utgör de ”manliga” böckerna 14,0 procent och står för 11,9 procent av utlånen. För Eriksbergsbiblioteket utgör de ”kvinnliga” böckerna 83,9 procent av bokbeståndet och står för 87,9 procent av utlånen. På Gottsunda-

biblioteket utgör de ”kvinnliga” böckerna 86,0 procent och står för 88,1 procent av utlånen. Detta indikerar att efterfrågan på de manligt anknutna böckerna inte är lika stor som för de kvinnligt anknutna böckerna.

Undersökningens resultat visar att svaret på frågan om det finns någon skillnad mellan bokbestånden, inom de ”manliga” och ”kvinnliga” ämnesområdena, hos olika folkbibliotek i samma stad vad gäller bokbeståndets storlek, dess ålder och antalet utlån är att bokbeståndens storlek i antal böcker var 34 534 böcker (2005-02-14) på Eriksbergsbiblioteket. De manligt anknutna ämnesområdena omfattade 159 böcker och de kvinnligt anknutna ämnesområdena omfattade 829 böcker i undersökningen. Bokbeståndens storlek i antal böcker var 57 114 böcker (årsskiftet 2004-2005) på Gottsundabiblioteket. De manligt anknutna ämnesområdena omfattade 233 böcker och de kvinnligt anknutna ämnesområdena omfattade 1 426 böcker i undersökningen. Den undersökta delen av bokbeståndet på respektive bibliotek i undersökningen utgjorde 2,9 procent av det totala bokbeståndet på biblioteken.

Gränsen för mer eller mindre än tio procent av bokbeståndet/tidsperiod går mellan perioderna 1970–1974 och 1975–1979 för Eriksbergsbiblioteket och vid perioderna 1985–1989 och 1990–1994 för Gottsundabiblioteket. Gottsundabiblioteket har 33,5 procentenheter fler manligt anknutna böcker utgivna under tidsspannet 1990–2005. Inom de kvinnligt anknutna böckerna har Gottsundabiblioteket 36,2 procentenheter fler böcker utgivna under tidsspannet 1990–2005 än Eriksbergsbiblioteket. Eriksbergsbiblioteket har alltså fler äldre böcker inom den del av bokbeståndet som ingår i undersökningen.

Eriksbergsbiblioteket har en större utlåning av böcker totalt inom de ”manliga” ämnesområdena än Gottsundabiblioteket. Skillnaden utgörs bara av 0,2 procentenheter. Detta innebär att Gottsundabiblioteket har en större utlåning av böcker inom de ”kvinnliga” ämnesområdena. Gottsundabiblioteket har en större utlåning per bok i medeltal än Eriksbergsbiblioteket inom samtliga ämnesområden.

Det är intressant att notera att trots att bokbestånden är olika stora utgör den del av bokbeståndet som jag undersökt en lika stor del på båda biblioteken, 2,9 procent. Även proportionerna mellan de manligt och kvinnligt anknutna ämnesområdena är i stort sett lika, det skiljer bara 0,2 procentenheter mellan biblioteken. Innebär det att det finns en omedveten reglering som styr proportionerna mellan olika ämnesområden? Det är en intressant tanke men är troligtvis svårt att undersöka.

Gottsunda har en yngre befolkning än Eriksberg samtidigt som intresset för att läsa litteratur avtar med åldern och därför borde Eriksberg ha färre

utlån/låntagare än Gottsunda men det har de inte. Att Eriksbergsbiblioteket troligen fungerar som ett ”lånebibliotek” har säkert betydelse. Dessutom är Eriksbergsbiblioteket även skolbibliotek och som en undersökning visade lånade eleverna i genomsnitt en faktabok/vecka vilket kan spela in.

När det gäller den övergripande frågan om man kan se om det är den manliga strukturen i samhället eller om det är majoriteten, kvinnorna som arbetar och använder sig av biblioteket, som påverkar bokbeståndets sammansättning tycks svaret vara tydligt: den manliga strukturen slår inte igenom när det gäller bokbeståndets sammansättning. Inom de ämnesområden som i undersökningen har klassificerats som manligt och kvinnligt anknutna utifrån dikotomin i samhället är det de kvinnligt anknutna ämnesområdena som dominerar. De har flest böcker, de har en större andel böcker som är utgivna under perioden 1990–2005 och tre av de fyra ”kvinnliga” ämnesområdena har högre utlån/bok i medeltal än de ”manliga” ämnesområdena.

Men hur stämmer detta med Hirdmans teori om att hierarkin och mannen som norm på alla samhällsnivåer inklusive institutionerna? De fyra uppsatserna som jag tagit upp i min forskningsöversikt visar att mannen som norm är mycket närvarande inom folkbiblioteksvärlden.

Uppsatsen av Blåns visar att mannen som norm framträder tydligt i barn- och ungdomsböckerna på folkbiblioteken. Hon visar att det är pojkar som innehar en majoritet av huvudrollerna i barn- och ungdomsböckerna. De unga flickornas behov av identitetsstyrkande litteratur tillgodoses därmed inte av folkbiblioteken.

Uppsatserna av Lovén, Borgvall och Stiernstedt & Wassholm visar att genusystemet är verksamt inom folkbiblioteksvärlden. Föreställningar om teknik som manligt, hierarkier med olika könsmärkning av uppgifter och statuskillnader mellan arbetsuppgifter finns. De maskulint könsmärkta arbetsuppgifterna (teknik, chefskap) kopplas till högre status.

Folkbiblioteken är alltså inte frikopplade från samhällets genusstrukturer men den manliga dominansen verkar inte finnas vad gäller den undersökta delen av bokbeståndens facklitteratur. Det bästa exemplet för detta utgör slöjden/hantverket i min undersökning. Den ”kvinnliga” slöjden, den så kallade mjuka slöjden, som representeras av ämnesområdet *handarbete* har en överväldigande dominans i bokbestånden på båda biblioteken om man jämför med den ”manliga” slöjden, den så kallade hårda slöjden, som representeras av ämnesområdet *trä- och metallslöjd*. På Eriksbergsbiblioteket består ämnesgruppen *handarbete* av 292 böcker och *trä- och metallslöjd* har två böcker. Gottsundabiblioteket har 315 böcker inom ämnesområdet *handarbete* och en

bok inom ämnesområdet *trä- och metallslöjd*. Förmodligen finns fler böcker om ”manlig” slöjd men under andra sökord än de jag har använt. Samtidigt bör man ha i åtanke att utbudet av fackböcker inom den ”manliga” slöjden med största sannolikhet inte är lika stort som inom den ”kvinnliga” slöjden. De män som slöjdar måste få sin information någonstans ifrån. Folkbiblioteket utgör uppenbarligen inte deras informationskälla.

Enligt Hirdmans teori kan manligt dominerade områden övergå till att bli kvinnligt dominerade när kvinnor tvingas/får lov att göra inbrytningar. Bibliotekarieyrket är ett exempel på detta. Genuskontraktet med föreställningarna om de förpliktelser, åtaganden och rättigheter som åligger de olika könen har omförhandlats. Yrket är numera kvinnodominerat. Innebär detta att männen har lämnat över folkbiblioteket till kvinnorna? De ovan nämnda uppsatserna visar att det inte gäller i stort. Men min undersökning tyder på att den del av bokbeståndet som ingår i undersökningen inte omfattas av den manliga strukturen. Kan kvinnorna dominera bibliotekets bokbestånd just för att männen har lämnat över den delen till dem? Är det färre ”manliga” böcker på biblioteken för att det är kvinnor som gör urvalet eller beror det på att männen inte efterfrågar böcker i samma utsträckning? Statistik visar att män lånar mindre på folkbibliotek och köper sina böcker i större utsträckning än kvinnor. Kan en orsak till detta vara att de inte kan få tag på de böcker de är intresserade av på folkbiblioteken? I så fall är det allvarligt eftersom biblioteken ska se till hela befolkningens behov och det blir i förlängningen en demokratifråga. Eller har männen råd, genom högre manslöner, att äga sina böcker i större utsträckning än kvinnorna? Därmed behöver de inte folkbiblioteket i samma utsträckning som kvinnorna. Det blir en rundgång av frågor av samma typ som om hönan och ägget, vilket kom först? Vad som är orsak och verkan är omöjligt att uttala sig om.

Min hypotes om att kvinnornas dominans, som bibliotekarier och låntagare, inom folkbiblioteksvärlden har påverkat bokbeståndet har bekräftats i min undersökning. Men det kvarstår ändå ett frågetecken: bokutgivningen, som ligger utanför min undersökning men som har inverkan på bokbeståndet. Om utgivningen av fackböcker är skev till nackdel för de ”manliga” ämnesområdena i min undersökning är det också en bidragande orsak till bokbeståndets sammansättning. Frågan är alltså om dominansen av de kvinnligt anknutna ämnesområdena är en naturlig följd av hur bokutgivningen ser ut. Bokbeståndet följer kanske proportionerna av utgivningen inom de olika ämnesområdena. Min undersökning har gett en del svar men också väckt fler frågor.

Undersökningen omfattar endast två folkbibliotek och man kan inte dra några generella slutsatser utifrån denna undersökning. Min undersökning har genomförts i en storstad vilket har betydelse. Det manliga ämnesområdet *jakt* t.ex. har förmodligen fler intresserade låntagare i områden där jakt är mer vanligt förekommande än i en storstad som Uppsala.

Slutligen är det viktigt att hålla i minnet att min uppsats inte säger något om könet på dem som lånar böckerna!

Sammanfattning

Folkbiblioteken är en neutral, samhällelig institution vars uppgifter är att förmedla upplysningar och tankar inom alla områden samt ge tillgång till alla typer av informationskällor till alla medborgare. Ett sätt att granska bokbeståndet är att se om kvinnors och mäns behov av facklitteratur tillfredställs i lika stor utsträckning. Hypotesen i uppsatsen är att kvinnorna, som är i majoritet bland låntagarna och bibliotekarierna, har påverkat bokbeståndets sammansättning.

I denna uppsats undersöks bokbeståndet på två folkbibliotek, Eriksbergsbiblioteket och Gottsundabiblioteket, i Uppsala utifrån ett genusperspektiv. I undersökningen används Yvonne Hirdmans teori om genussystemet och de två logikerna: hierarki och dikotomi. Det är dikotomin och den därav följande arbetsdelningen som möjliggör uppdelningen i undersökningen av ämnesområdena som ”manliga” och ”kvinnliga”. Som ”manliga” ämnesområden har *jakt, fiske, fordon* och *trä- och metallslöjd* valts. De ”kvinnliga” ämnesområdena är *mat, barn, inredning* och *handarbete*.

Syftet med undersökningen är att undersöka om den manliga normen i samhället slår igenom i folkbibliotekens bokbestånd. De frågor som undersöks är:

Kan man se om det är den manliga strukturen i samhället eller om det är majoriteten, kvinnorna som arbetar och använder sig av biblioteket, som påverkar bokbeståndets sammansättning?

Hur ser folkbibliotekens bokbestånd ut vad gäller dess antal och ålder inom de utvalda ämnesområdena?

Hur ser de eventuella skillnaderna ut mellan de ”manliga” och de ”kvinnliga” ämnesområdena vad gäller bokbeståndets antal och dess ålder?

Finns det någon skillnad mellan antalet utlån av böcker inom de ”manliga” och de ”kvinnliga” ämnesområdena?

Finns det någon skillnad mellan bokbestånden, inom de ”manliga” och ”kvinnliga” ämnesområdena, hos olika folkbibliotek i samma stad vad gäller bokbeståndets storlek, dess ålder och antalet utlån?

Undersökningen visar att den manliga strukturen i samhället inte slår igenom när det gäller bokbeståndets sammansättning. Inom de ämnesområden som i undersökningen har klassificerats som manligt och kvinnligt anknutna är det de kvinnligt anknutna ämnesområdena som dominerar. De har flest böcker, de har en större andel böcker som är utgivna under perioden 1990–2005 och tre av de fyra ”kvinnliga” ämnesområdena har högre utlån/bok i medeltal än de ”manliga” ämnesområdena.

Det fanns ingen skillnad mellan biblioteken när det gäller den undersökta delen av bokbeståndet på respektive bibliotek. Den utgjorde 2,9 procent av det totala bokbeståndet på biblioteken. Eriksbergsbiblioteket har däremot fler äldre böcker inom den del av bokbeståndet som ingår i undersökningen. Gottsundabiblioteket har en större utlåning per bok i medeltal inom samtliga ämnesområden än Eriksbergsbiblioteket.

Hypotesen om att kvinnornas dominans, som bibliotekarier och låntagare, inom folkbiblioteksvärlden har påverkat bokbeståndet har bekräftats i undersökningen. Men det kvarstår ett frågetecken: bokutgivningen, som ligger utanför undersökningen men som har inverkan på bokbeståndet. Om utgivningen av fackböcker är skev till nackdel för de ”manliga” ämnesområdena i undersökningen är det också en trolig bidragande orsak till bokbeståndets sammansättning. Frågan är alltså om dominansen av de kvinnligt anknutna ämnesområdena är en naturlig följd av hur bokutgivningen ser ut. Bokbeståndet följer kanske proportionerna av utgivningen inom de olika ämnesområdena. Undersökning har gett en del svar men också väckt fler frågor.

Slutligen är det viktigt att påpeka att uppsatsen inte säger något om könet på dem som lånar böckerna!

Käll- och litteraturförteckning

Otryckt material

BOOK-IT Bibliotekskatalogen.

— Träfflistor, Eriksbergsbiblioteket, utskrivna 2005-02-02. I författarens ägo.

— Träfflistor, Gottsundabiblioteket, utskrivna 2005-02-14. I författarens ägo.

Samtal med Barbro Sköldenberg, Gottsundabiblioteket, 2005-02-14. Anteckningar i författarens ägo.

Samtal med Marianne Tysander, Eriksbergsbiblioteket, 2005-02-02. Anteckningar i författarens ägo.

Uppföljning 2004. Enhetens namn: Gottsundabiblioteket. I författarens ägo.

Verksamhetsberättelse 2004. Enhet: område södra. I författarens ägo.

Tryckt material

Ahlinder, Kristina, "Branschstatistik under trettio år". *Bokbranschen i Sverige. Utvecklingen mellan 1973 och 2003*, Svenska Bokhandlareföreningen & Svenska Förläggareföreningen (Stockholm 2003), s. 60–65.

Alvesson, Mats & Sköldberg, Kaj, *Tolkning och reflektion. Vetenskapsfilosofi och kvalitativ metod* (Lund 1994).

Audunson, Ragnar Andreas & Lund, Niels Windfeld (red.), *Det siviliserte informasjonssamfunn. Folkebibliotekenes rolle ved inngangen til en digital tid* (Bergen 2001).

Axelsson, Peter (red.), *Biblioteksplaner – en idéskrift* (Lund 2001).

Bibliotekslag SFS 1996:1596 nås via riksdagens hemsida <http://www.riksdagen.se/debatt/> (2005-01-28).

Blåns, Maria, *Varannan damernas? En undersökning av jämställdheten i folkbibliotekets litteraturförsörjning för ungdomar*. Magisteruppsats i biblioteks- och informationsvetenskap framlagd vid Institutionen Bibliotekshögskolan vid Högskolan i Borås, nr. 1997:40.

- Borgvall, Eva, *Kön och status vid folkbibliotek*. Magisteruppsats i biblioteks- och informationsvetenskap framlagd vid Institutionen för Biblioteks- och informationsvetenskap vid Bibliotekshögskolan i Borås, nr. 2000:23.
- Carlsson, Ulla, "Bokläsning i det nya medielandskapet". *Bokbranschen i Sverige. Utvecklingen mellan 1973 och 2003*, Svenska Bokhandlareföreningen & Svenska Förläggareföreningen (Stockholm 2003), s. 66–71.
- Fagrell, Birgitta, *De små konstruktörerna. Flickor och pojkar om kvinnligt och manligt i relation till kropp, idrott, familj och arbete*, Diss. (Stockholm 2000).
- Folkbiblioteksutredningen, *Folkbibliotek i tal och tankar. En faktarapport från folkbiblioteksutredningen* (Stockholm 1982).
- Furhammar, Sten, *Varför läser du?* (Stockholm 1997).
- Hagemann, Gro & Åmark, Klas, "Från 'husmorskontrakt' till 'jämställdhetskontrakt'. Yvonne Hirdmans genusteori" *Häftet för Kritiska Studier* Årg. 33, nr. 2, 2000, s. 4–27.
- Hirdman, Yvonne, *Den socialistiska hemmafrun och andra kvinnohistorier* (Stockholm 1992).
- *Genus – om det stabila föränderliga former* (Malmö 2001).
- "Genussystemet – reflexioner kring kvinnors sociala underordning" *Kvinnovetenskaplig tidskrift* Årg. 9, nr. 3, 1988, s. 49–63.
- "Konstruktion och förändring – genus som vetenskap" *Kvinnovetenskaplig tidskrift* Årg. 19, nr. 3-4, 1998, s. 4–15.
- "Makt och kön". *Maktbegreppet*, red. Olof Petersson (Stockholm 1989), s. 188-206.
- "Om genuskontraktet" *Häftet för Kritiska Studier* Årg. 33, nr. 2, 2000, s. 28–38.
- "Om genussystemet". *Demokrati och makt i Sverige. Maktutredningens huvudrapport*, SOU 1990:44 (Stockholm 1990), s. 73–116.
- Johansson, Thomas & Kuosmanen, Jari (red.), *Manlighetens många ansikten – fäder, feminister, frisörer och andra män* (Malmö 2003).
- Kulturdepartementet, *Boken i tiden. Betänkande av Utredningen om boken och kulturskriften*, SOU 1997:141 (Stockholm 1997).
- Ljung, Margareta, "Feministisk teori". *Moderna samhällsteorier. Traditioner, riktningar, teoretiker*, red. Per Månson (Stockholm 2003), s. 220–260.
- Lovén, Lisa, *Teknik och kön på folkbiblioteket. En undersökning av kvinnliga och manliga bibliotekariers förhållande till informationstekniken*. Kandidatuppsats i biblioteks- och informationsvetenskap framlagd vid

- Institutionen för kultur- och biblioteksstudier vid Uppsala universitet, nr. 1999:61.
- Mattsson, Inger, *Fjärrlån och facklitteratur på folkbibliotek*, DFI-publikationer 1984:1 (Stockholm 1984).
- Mellström, Ulf, ”Teknik, intimitet och manlighet”. *Manlighetens många ansikten – fäder, feminister, frisörer och andra män*, red. Thomas Johansson & Jari Kuosmanen (Malmö 2003), s. 251–271.
- Murdock, George P. & Provost, Caterina, ”Factors in the Division of Labor By Sex: A Cross-Cultural Analysis”. *Ethnology* Volume XII, Number 2, April, 1973, s. 203–225.
- Månson, Per (red.), *Moderna samhällsteorier. Traditioner, riktningar, teoretiker* (Stockholm 2003).
- Nauri, Miriam & Svanberg, Magdalena, *Svenska ämnesord: en introduktion* (Stockholm 2004).
- Nyberg, Anita, ”Det osynliga kvinnoarbetet”. *Den osynliga historien. Kvinnornas historia*, Forskningsrådsnämnden, Rapport 93:2, red. Lise Sjöstedt (Stockholm 1993), s. 96–101.
- Petersson, Olof (red.), *Maktbegreppet* (Stockholm 1989).
- Pettersson, Åsa, *Facklitteratur på folkbibliotek – en undersökning av vilka faktorer som påverkar det facklitterära utbudet på våra svenska folkbibliotek*. Magisteruppsats i biblioteks- och informationsvetenskap framlagd vid Institutionen för ABM, estetik och kulturstudier vid Uppsala universitet, nr. 2000:64.
- Sjöstedt, Lise (red.), *Den osynliga historien. Kvinnornas historia*, Forskningsrådsnämnden, Rapport 93:2 (Stockholm 1993).
- Statens kulturråd, *Folkbiblioteken 2003*, *Kulturen i siffror* 2004:2 (Stockholm 2004).
- *Kulturbarometern i detalj: Tema litteratur och bibliotek*, *Kulturen i siffror* 1997:1 (Stockholm 1997).
- *Kulturbarometern 2002*, *Kulturen i siffror* 2003:1 (Stockholm 2003).
- *Läsning på bibliotek. Redovisning av regeringsuppdrag om utnyttjandet av bibliotekens bokbestånd* (Stockholm 1993).
- Statistiska centralbyrån, *På tal om kvinnor och män. Lathund om jämställdhet 2004* (Örebro 2004a).
- *Statistisk årsbok för Sverige 2005* (Örebro 2004b).
- *Tid för vardagsliv. Kvinnors och mäns tidsanvändning 1990/91 och 2000/01* (Örebro 2003).

- Statsrådsberedningen, *Demokrati och makt i Sverige. Maktutredningens huvudrapport*, SOU 1990:44 (Stockholm 1990).
- Stiernstedt, Cecilia & Wassholm, Johanna, *Könsmärkning och statusrelevans i folkbiblioteksvärlden*. Magisteruppsats i biblioteks- och informationsvetenskap framlagd vid Institutionen för Biblioteks- och informationsvetenskap vid Bibliotekshögskolan i Borås, nr. 2004:57.
- Svenska Bokhandlareföreningen & Svenska Förläggareföreningen, *Bokbranschen i Sverige. Utvecklingen mellan 1973 och 2003* (Stockholm 2003).
- Svenska ämnesord <http://www.amnesord.kb.se> (2004-11-22).
- Torstensson, Magnus, 2001, "Att analysera folkbiblioteksutvecklingen – exemplet Sverige och några jämförelser med USA". *Det siviliserade informationsmassamfunnen. Folkebibliotekenes rolle ved inngangen til en digital tid*, red. Ragnar Andreas Audunson & Niels Windfeld Lund (Bergen 2001), s. 142–170.
- Unesco Public Library Manifesto nås via Unescos hemsida <http://portal.unesco.org> (2005-01-28).
- Uppsala kommun, *Hemsidan* <http://www.uppsala.se> (2005-03-01).
- *Skola och utbildning* (Uppsala 2004a). (Informationsblad).
- *Uppsala – ett nationellt centrum* (Uppsala 2004b). (Informationsblad).
- *Uppsala 2004. Statistik för Uppsala kommun* (Uppsala 2004c). (Broschyr).
- *Uppsalas näringsliv* (Uppsala 2004d). (Informationsblad).
- *Öppettider. Stadsbiblioteket. Biblioteksbussarna. Kommundelsbiblioteken. Konsument Uppsala* (Uppsala 2005). (Broschyr).
- Utbildningsdepartementet, *Folkbibliotek i Sverige. Betänkande av folkbiblioteksutredningen*, SOU 1984:23 (Stockholm 1984).
- Åberg, Åke, "Folkbibliotekens historia intill 1960-talet". *Folkbibliotek i tal och tankar. En faktarapport från folkbiblioteksutredningen*, Folkbiblioteksutredningen (Stockholm 1982), s. 47–85.

Förteckning över tablåer och tabeller

Tablå 1. Ämnesorden inom de ”manliga” ämnesområdena i undersökningen och deras relationer.

Tablå 2. Ämnesorden inom de ”kvinnliga” ämnesområdena i undersökningen och deras relationer.

Tabell 1. Samtliga sökträffar fördelade inom de ”manliga” och ”kvinnliga” ämnesområdena i antal och procent för Eriksbergsbiblioteket och Gottsundabiblioteket.

Tabell 2. Relevanta sökträffar fördelade inom de ”manliga” och ”kvinnliga” ämnesområdena i antal och procent för Eriksbergsbiblioteket och Gottsundabiblioteket.

Tabell 3. Bokbeståndet inom de ”manliga” och de ”kvinnliga” ämnesområdena i antal och procent på Eriksbergsbiblioteket och Gottsundabiblioteket.

Tabell 4. Antalet böcker som utlånas inom de olika ämnesgrupperna och antalet lån 1990–2005 på dessa böcker samt antal lån i medeltal per bok för Eriksbergsbiblioteket och Gottsundabiblioteket.

Tabell 5. Den utvalda delen av bokbestånden i procent fördelat i en ”manlig” och en ”kvinnlig” grupp efter böckernas utgivningsår i tidsperioder för Eriksbergsbiblioteket och Gottsundabiblioteket.

Tabell 6. Antal sökträffar vid sökningar med ämnesord inom traditionellt ”manliga” ämnesområden på fem bibliotek i Uppsala.

Tabell 7. Antal sökträffar vid sökningar med ämnesord inom traditionellt ”kvinnliga” ämnesområden på fem bibliotek i Uppsala.

Tabell 8. Den utvalda delen av bokbestånden i antal fördelat i en ”manlig” och en ”kvinnlig” grupp samt på tidsperioder för Eriksbergsbiblioteket och Gottsundabiblioteket.

Bilaga 1

Tabell 6. Antal sökträffar vid sökningar med ämnesord inom traditionellt "manliga" ämnesområden på fem bibliotek i Uppsala.

Ämnesord	Brantings- biblioteket	Eriksbergs- biblioteket	Gottsunda- biblioteket	Gränby- biblioteket	Uppsala stadsbibl.
Jakt	86	65	107	89	840
Småviltjakt	0	0	1	0	1
Fågeljakt	0	0	0	1	1
Drevjakt	0	0	0	0	0
Grytjakt	0	0	0	0	0
Älgjakt	1	0	2	0	12
Fiske	70	59	116	87	706
Flugfiske	2	1	5	7	32
Sportfiske	27	22	52	33	274
Havsfiske	0	0	0	0	3
Sötvatten- fiske	0	0	0	0	0
Fordon	21	20	28	18	111
Bilar	56	60	63	52	304
Motor- cyklar	13	15	14	15	64
Motorsport	9	4	16	10	197
Bilsport	2	1	11	6	119
Motor- cykelsport	7	2	6	4	47
Träslöjd	1	1	1	1	3
Metallslöjd	1	1	0	0	0
Summa	296	251	422	323	2 714

Källa: Bibliotekskatalogen BOOK-IT.

Anm. Undersökning genomförd 24–27 november 2004.

Tabell 7. Antal sökträffar vid sökningar med ämnesord inom traditionellt "kvinnliga" ämnesområden på fem bibliotek i Uppsala.

Ämnesord	Brantings- biblioteket	Eriksbergs- biblioteket	Gottsunda- biblioteket	Gränby- biblioteket	Uppsala stadsbibl.
Mat	152	122	235	181	1 053
Matlagning	262	223	411	377	2 040
Matrecept	0	2	1	2	8
Kokböcker	0	1	1	0	5
Barn	773	650	1 043	620	4 324
Spädbarn	1	3	5	3	13
Småbarn	0	0	0	0	8
Förskole- barn	2	2	2	0	18
Barnupp- fostran	34	23	44	20	176
Barnavård	18	25	44	20	345
Barnsjuk- domar	42	46	68	37	276
Inredning	53	39	70	49	312
Hem- inredning	77	41	95	65	315
Handarbete	70	82	93	73	489
Broderi	24	28	28	23	147
Sömnad	92	100	121	78	503
Kläd- sömnad	27	37	32	27	127
Stickning	25	28	38	27	116
Virkning	9	13	14	8	79
Summa	1 661	1 465	2 345	1 610	10 354

Källa: Bibliotekskatalogen BOOK-IT.

Anm. Undersökning genomförd 24–27 november 2004.

Bilaga 2

Tabell 8. Den utvalda delen av bokbestånden i antal fördelat i en ”manlig” och en ”kvinnlig” grupp samt på tidsperioder för Eriksbergsbiblioteket och Gottsundabiblioteket.

Period	Eriksbergsbiblioteket		Gottsundabiblioteket	
	Manligt	Kvinnligt	Manligt	Kvinnligt
2000-2005	21	131	72	430
1995-1999	22	133	63	476
1990-1994	21	101	37	237
1985-1989	21	133	22	131
1980-1984	24	143	14	83
1975-1979	30	98	16	43
1970-1974	11	60	6	19
1965-1969	3	18	1	1
1960-1964	4	8	1	3
1955-1959	1	2	-	-
1950-1954	1	1	1	-
1945-1949	-	-	-	1
Utan år	-	1	-	2
Summa:	159	829	233	1 426

Källa: Bibliotekskatalogen BOOK-IT.